

Révész Emese

EGY IRODALMI KULTUSZPORTRÉ NYOMÁBAN

Ráday Gedeon arcképe az Orpheusban

A sajtó kezdettől fogva szívesen adott teret neves közéleti személyiségek arcmásainak. E közlések mögött gyakorta modell és megrendelő összetett kapcsolatrendszere állt, együttműködésük által olyan portrét eredményezve, amely a szélesebb közönség számára egyértelmű eszméket, erkölcsi elveket testesített meg. Hazai képes sajtónk történetében kivételes hely illeti meg Ráday Gedeon rézmetszetes arcképét, amelynek keletkezéstörténete, visszhangja és utóélete – jórészt a megrendelő Kazinczy Ferenc személyének köszönhetően – kivételesen jól rekonstruálható.

Kazinczy Ferenc azt követően jutott arra az elhatározásra, hogy saját lapot alapít, miután kivált az 1788 óta működő első magyar nyelvű irodalmi folyóirat, a kassai *Magyar Museum* Baróti Szabó Dáviddal és Batsányi Jánossal alkotott szerkesztői triászából. Tanulva a Batsányival való konfliktusokból, lapját egyedül szerkesztette. Az *Orpheus* első füzeté 1790 januárjában került ki Landerer Mihály nyomdájából.¹ Kazinczy már az első számban jelezte, hogy minden kötet élén szándékozik „valamely Nagyunknak vagy Litterátorunknak képét” hozni, azaz illusztrált irodalmi folyóiratban gondolkodik. Szerkesztőként tisztában volt kezdeményezése úttörő voltával, hiszen ezt megelőzően a nemzeti nyelvű irodalom és a képes sajtó egyaránt újszerű jelenségei hazánkban még nem kapcsolódtak össze. Éppen ezért erejét meghaladó áldozatot téve, saját költségén csatolt folyóiratához képeket.² Kiváló szervezőképességének köszönhetően már lapja második, februári füzetéhez mellékelte portrémetszetet, amely a vállalkozás pártfogója, Pálffy Károly erdélyi udvari kancellár vonásait Bauer János festménye után Mark Quirin metszetében örökítette meg.³ A mecénásnak szóló gesztust követően Kazinczy a folyóirat második (és immár utolsó) portrémellékletét a hazai irodalmi élet nagy elismerésnek örvendő nesztorának, gróf Ráday Gedeonnak szentelte.⁴ A metszet megjelenését Kazinczy már az első számban beharangozta, előre garantálva képe hitelességét: „tökéletesen hasonlító vólta felől felelhetek.” A Thomas Klimess rajza után szintén Mark Quirin által rézbe metszett arcmás időre, az *Orpheus* második szakaszának élén, az ötödik szám mellékleteként látott napvilágot. Mivel a nemzeti nyelvű irodalmat propagáló orgánus megjelenését a hatóságok minden eszközzel akadályozták, a lap utolsó, nyolcadik száma majd egy évig a nyomdában rostokollt. Megelégetve a cenzúra torlaszait és a hatóságok packázásait e számmal Kazinczy lapját beszüntette.

„Magyar Orfeusz”: gróf Ráday Gedeon

Egy közéleti arckép akkor tölti be feladatát, ha az ábrázolt személy a nyilvánosság számára ismerős és érdekes, kortársai által elismert, pályája, életútja a tágabb közösség számára példaszzerű, az utókor szemében pedig szimbó-lumértékű. Ráday Gedeon az *Orpheus* olvasótáborát alkotó kulturális elit számára emblematisztikus személyiség volt, akiben hívei a nemzeti nyelvű iro-dalom fáradhatatlan támogatóját tisztelték. E szűk irodalmár kör feltétlen elismerését Ráday azzal vívta ki, hogy főúri származásából, képviselői múlt-jából adódó közéleti befolyását a hazai kultúra támogatására vetette latba. A róla közölt portré fő feladata ily módon az volt, hogy személyét és működését a kortársak emlékezetébe idézze, az utókor számára pedig megőrizze. Az individuális vonásokat keretelő tárgyak emblematisztikus tömörséggel elevenít-tették fel Ráday kulturális tevékenységének számos területét: könyv- és műgyűjteményét, irodalomszervezői valamint műpártolóli aktivitását.

A gróf irodalmi indíttatását, művészetek iránti érzékenységét édesapja példájából merítette. Ráday Pál II. Rákóczi Ferenc kancellárjaként szer-zett történelmi nevet családjának. Jelentős diplomáciai megbízásai mellett protestáns kegyes énekek, költemények szerzőjeként vált ismertté egyházi körökben.⁵ Fia pozsonyi, berlini majd frankfurti tanulóvei után hazatérve Pest vármegye országgyűlési képviselőjeként szerzett közéleti tekintélyt.⁶ Irodalmi ambícióit csak túl hetvenedik életévén engedte kibontakozni, azt megelőzően a megyei politikai élet mellett főként birtokügyeinek rendezése, péceli kastélyának építése, díszítése kötötték le tetterejét.

Orpheusban közölt portréjának keretében a babérkoszorúval ékesített hárfa és a pánsíp utalt irodalmi tevékenységére. Személyében irodalmár kortársai elsősorban a magyar rímes-mértékes verselés megteremtőjét tisztelték. Ő volt az első, aki „a magyar szót öntudatra lejtí és szökő lábakra mérte” – írta róla 1864-ben Arany János.⁷ Toldy Ferenc irodalomtörténet-ében mint a századvégen felvirágzó klasszikus költészeti iskola megalapozó-ját helyezte el a magyar irodalom panteonjában.⁸ Az általa megformált, Kazinczy által „Ráday-nemnek” nevezett versformában írta Árpád stanzáit majd fordította le Vergilius Aeneaszának 36 versszakát. Élete során nyomtatásban mindössze 42 verse jelent meg, írásai nagy részét halála után fia elégette. Műveit többnyire rejtőzködve, monogramokkal jelezve publikálta, azt remélve, hogy így olyan pártatlan bírálókra lelhet, akiket nem befolyásol főúri rangja. Nyomtatásban megjelent munkáinak jó részét a nemzeti iro-dalom újonnan alakult orgánumai, a *Magyar Musa*, a *Magyar Museum* és az *Orpheus* közvetítésével vitte nyilvánosság elé.

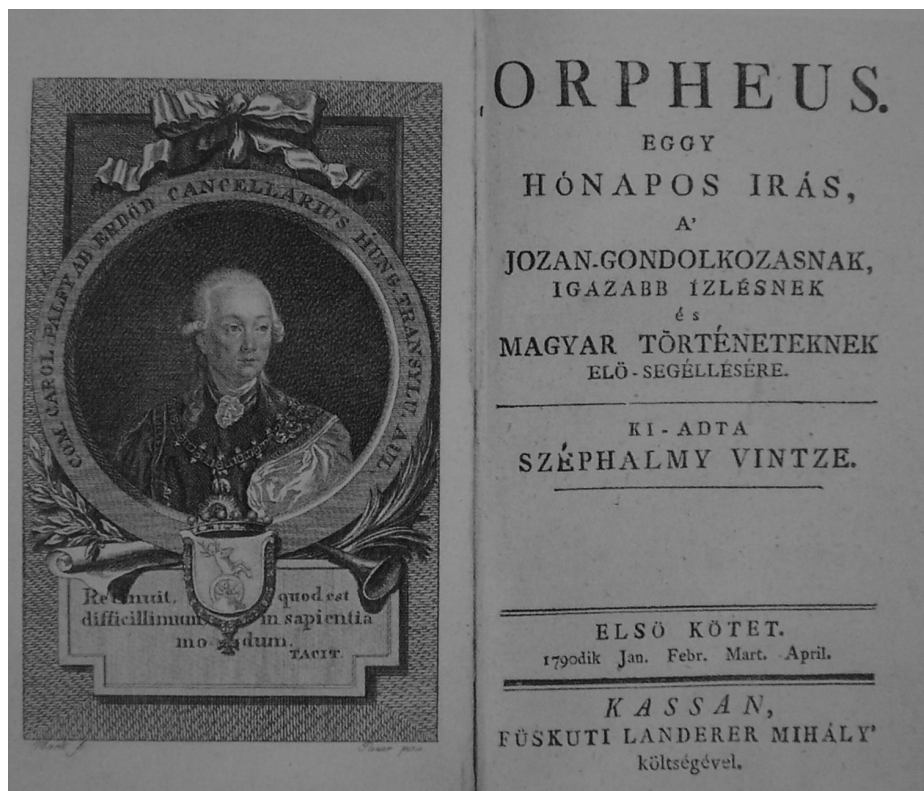
Am alig pár tucat megjelent költeménye és versfordítása nem indokolta volna azt az általános csodálatot, amivel az ifjabb írónemzedék Rádayra tekintett, ami miatt Kazinczy leveleiben csak mint „szent Öreget” emlegette őt. Kortársai mindenekelött olyan irodalompártolóként, a háttérben munkál-

1. Thomas Klimess után Mark Quirin: Báró Ráday Gedeon, Orpheus, 1790

kodó szervező egyéniségként tekintettek rá, aki biztonsággal mozgott az irodalmi élet újonnan bontakozó nyilvános terében. Ebben a nyugati mintára átalakuló közéleti térben az irodalmi élet immár a civil szféra intézményei mentén szerveződött, támogatói egyesületekbe, társaságokba tömörültek, alkotásaikat a nyilvánosság új fórumain keresztül, az irodalompartoló sajtó és könyvkiadók révén juttatták el a közönséghez, eszmecseréjük pedig a magán- és közélet határát összemosó irodalmi levelezésen keresztül folytatták.⁹ Bod Péter már 1756-ban Rádayt kereste fel egy „litterata societas” alapításának tervével, aki később közvetlenül is támogatta Révait Pozsonyban a „Magyar költeményes gyűjtemény” kiadásában és megbízta Szerentsi Nagy István győri lelkészt Gyöngyösi János összes műveinek kiadásával. Ráday valóban aktívan csak idős korában, az 1780-as évektől kapcsolódott be a hazai irodalmi életbe, ám ekkor korát meghazudtoló vitalitással utazott, szervezett, péceli kastélya pedig az új irodalom egyik központi találkozóhelyévé vált. Íróársai rövidesen már kultikus tisztelettel tekintettek rá, amit jól szemléltet Baróti Szabó Dávid 1788-ban Rádayhoz címzett, a *Magyar Museum*ban közölt verse, melyben a gróf nevét a nemzeti tudományok kibontakozásával kötötte össze: „Mélylly álmok oszolván, / Minden tájékon, mintegy jel-adásra; sereggel, / Öszve-vetett vállal, szívvel, fel-keltek az Írók: / A Tudományt magyar ajakra veszik; terjednek az ékes/ Elméknek születményi folyó s versbéli beszédben. / Még soha nem vólt illy buzogás.”¹⁰ 1791-ben bekövetkezett halálakor a *Magyar Museum* szerzői meleg, baráti szavakkal búcsúztak tőle. Baróti Szabó Dávid verset írt emlékére, amelyben az „áldott Öreget” „Magyar Orfeusnak” nevezte.¹¹ Virág Benedek alkalmi költeményében a „halhatatlanság ditső koronáját” nyújtotta át neki.¹² Batsányi búcsúbeszédében az úttörő harcostársról emlékezett meg, e szavakkal búcsúztatva az új irodalom nesztorát: „Ő volt Hazánk főbb-rendű Fijai közül legelső, a ki Nemzetünk felszerkentésére tárgyazó igyekezetünket meg-kedvellvén [...] közinkbe állott; Ollyan időben mikor sok nagy-születésű Magyar – szomorú emlékezet! – Magyaroknak lenni s magyarul beszélni általott!”¹³

A Kazinczy által megrendelt portrémetszeten több tárgy is utalt az ábrázolt műgyűjtői tevékenységére: a nyitott könyv a kortárs írókra jelentős befolyást gyakorló könyvgyűjteményét, a korszok pedig Kazinczyra különösen nagy hatást gyakorló műgyűjteményét idézte a nézők emlékezetébe. Ráday könyvtára olyan magas színvonalú, felvilágosult irodalmi gyűjtemény volt, amely kultikus tiszteletét annak köszönhette, hogy tulajdonosa jóvoltából íróbarátai előtt mindig nyitva állt. Magvát még apjától örökölte, azt tudatosan fejlesztette tovább irodalmi irányba.¹⁴ Ország- sőt Európa-szerte összeköttetésben állt könyvkereskedőkkel, gyűjtőkkel, megszerzendő könyvlistáit szétküldte üzlettársainak, barátainak, írókollegáinak, egy-egy számára fontos kötet érdekében valóságos hadjáratot indított. „Oly indulattal viseltetett a magyar könyvek iránt, mint egy magyar sem” – jellemezte egy kortársa.¹⁵ A régi irodalom klasszikusai mellett tervszerűen igyekezett megszerezni

2. Bauer János után Mark Quirin: Gróf Pálffy Károly udvari kancellár, Orpheus, 1790

íróbarátai újonnan kiadott munkáit. Hírnevét e naprakész kortárs irodalmi kollekciónak és nem utolsósorban nyitottságának köszönhetette, jóval megelőzve ezzel az első nyilvános főúri könyvtárak megnyitását. Jelentőségét az is mutatta, hogy Rádayhoz fordult Bod Péter, mikor a magyar irodalomtörténetét készült megírni, és nagy segítségére volt a gyűjtemény Révai Miklósnak a *Mindenes Gyűjtemény* indításakor. A kollekciónak zömét ugyan teológiai művek alkották, de mellettük nagy számban birtokolt szépirodalmi és történelmi munkákat.¹⁶ Ezek több százas mennyiségéhez képest a gyűjtemény képzőművészeti szakkönyveinek száma viszonylag csekély volt. Közülük jelentős metszetillusztrációival emelkedett ki Petrus Lambecius 1669-es munkája, amely a bécsi császári könyvtár anyagából adott reprezentatív válogatást.¹⁷ Egy zürichi 1763-as kiadású művészlexikon a gyors információt nyújtó kézikönyvek új típusát képviselte.¹⁸ Eberhardt 1786-os áttekintése pedig az általános esztétikai összefoglalásra nyújtott példát.¹⁹ Emellett

Ráday könyvtára számos kötetének volt színvonalas sokszorosított grafikai melléklete, amely metszetanyag közvetlen forrása volt a péceli kastély dekorációjának éppúgy, mint a gróf műgyűjteményének.²⁰

Ráday portréjának nyilvános közlése egy olyan gyűjtő előtt tisztelgett, akinek kollekcijában hangsúlyos helyet kapott a kortársak arcképcsarnoka. A gróf felvilágosult gyűjtői elveket tükröző tárgyegyüttese Kazinczy számára közvetlen példaként szolgált a kincsfelhalmozásnál magasabb célokat szolgáló, művelődéstörténeti forrásként közhasznú gyűjteményre. Ráday képtárában a klasszikus festészeti iskolákat néhány 16–17. századi német-alföldi és itáliai alkotás képviselte.²¹ Aulikus kötődéseit a hetvenes évek folyamán kastélyában kialakított „udvari képes szoba tükrözte”, amelynek falán saját kora uralkodói képmásai függtek.²² A gyűjtemény számszerűleg legnagyobb részét a „Kiváló magyarok képeiként” emlegetett egység alkotta. Az ebben felhalmozott olajfestmények és metszetek a múlt és jelen meghatározó személyiségeinek képmásait elevenítették fel. Ráday számára közvetlen mintaként szolgálhatott Elias Widemann két, 17. századi rézmetszetes arcképcsarnoka, amely a birodalom területén elsőként lépett túl a dinasztikus képgalériák és családi ősgalériák genealogikus felépítésén.²³ Ennek nyomán Ráday személyes panteonjába a bejutás feltétele a származás mellett már a szellemi kiválóság, bátorság, a közjó és a kultúra szolgálata volt. Egy 1770-es képjegyzéke a fejedelmek és főméltóságoktól elhatárolt csoportba sorolta a nemzeti művelődés nagyjait. Az „Eruditi Hungari” elnevezés alá Ráday a gondolkodók, tudósok, a humán tudományok képviselői (teológusok, jogászok, orvosok, történészek) valamint a legnagyobb számban költők arcképeit sorolta.²⁴ Utóbbiak között mindössze két kortárs magyar alkotó szerepelt, amit vélhetően az magyaráz, hogy a lista készülésének idején még csupán elszórt példákat ismerünk hazai írók metszetes képmásaira. Összeállításához kézenfekvő forrásként szolgált kiterjedt könyvgyűjteménye, de emellett konkrét képmások felkutatása érdekében antikváriusi kapcsolatait is mozgósította. Képlistái és könyvbejegyzései az arcképek történeti hitelességét firtató ikonográfiai érdeklődésről tanúskodnak. Arcképcsarnokára támaszkodva Ráday közvetlen lakóhelyét is új szellemben dekorálta, a megszokott családi ősgalériák képmásait a „Kiváló magyarok” metszetei nyomán festett monokróm olajképekre cserélte.²⁵ Ezekből dolgozószobájában egységes „képesfalat” alakított ki. Új szellemiségű portrégalériája közvetlen mintát nyújtott Kazinczy portréesztétikájának kidolgozására és saját metszetes panteonjának kialakítására.²⁶

„A nemközönséges ember háziköntösben”:
Ráday Gedeon első portréja, 1788

A Kazinczy által megrendelt portrét kitüntetett hely illeti meg a Ráday-ikonográfiában, hiszen az a gróf ma ismert egyetlen hiteles képmása. Ebből ítélve Ráday portrék iránti megbecsülése saját vonásai megörökítésére nem vonatkozott. Ezt megelőzően csupán a családi galéria számára készült gyermekkori képmásról tudunk. Alkotója Mányoki Ádám, aki Rákóczy fejedelem révén került kapcsolatba a családdal, Ráday Pállal külföldre kerülése után is folytatta levelezését.²⁷ Mikor Mányoki 1723 és 1730 között huzamosabb ideig Magyarországon tartózkodott, több alkalommal meglátogatta a családot péceli birtokukon. Ezekben az években a családtagokat is megfestette, de mára csupán Ráday Pál és felesége portréja maradt meg.²⁸ Mivel maga Ráday Gedeon nem nyilatkozott a feltételezhetően gyermekkorában készült képmásáról, Kazinczy ellentmondásos kijelentéseire vagyunk utalva.²⁹

A ma ismert, 1790-ben az *Orpheus* mellékleteként közölt arckép születéséről a portré megrendelője és szorgalmazója, Kazinczy Ferenc számos adalékot közölt visszaemlékezéseiben. Anekdotákban bővelkedő leírásai azt sejtetik, hogy a képmás keletkezési körülményeit a kezdeményező Kazinczy irodalomtörténetileg is jelentősnek ítélte. Elbeszélésének mindkét változata egy konkrét, Pécelen tett látogatásának apropóján idézi fel a mű keletkezésének körülményeit. Korábbi változata „A Rádayak” címmel a *Felsőmagyarországi Minerva* 1827-es évfolyamában látott első ízben napvilágot, majd 1883-ban Abafi Lajos „Magyar Pantheon” címmel Kazinczy kortársi pályaképeit összegyűjtő kötetében jelent meg újra.³⁰ Az évtizedekkel korábban történtek felidézésére vélhetően az adott alkalmat, hogy Kazinczy 1827–1828 folyamán visszaemlékezéseinek újabb változatához látott hozzá. A *Tudományos Gyűjtemény* 1828-as évfolyamában „Pályám emlékezete” címmel megjelent memoár eltérő megfogalmazásban ugyan, de a találkozás hasonló epizódjait elevenített fel.³¹

Kazinczy már 1788 júliusának elején jelezte Rádaynak, hogy augusztusban tervez egy péceli látogatást. A hírt a báró igen nagy örömmel fogadta: „... ígéretit az úrnak nem csak különös örömmel vettem, hanem egyszerűsmind ki is kérem magamnak, hogy az Úr nálam nem csak egy hetet mulatni, hanem még azt meg is toldani ne sajnálja” – szorgalmazta a találkozót válaszlevelében.³² Kazinczy végül augusztus 7-én két barátja kíséretében érkezett Pécelre, Vályi András, kassai professzor mellett Thomas Klimess, bécsi festőt mutatva be a házigazdának. Utóbbi személye azt igazolja, hogy Kazinczy már eleve a portrészítés elhatározásával érkezett Pécelre, mivel a festőt bizonyosan nem Ráday invitálta magához. A házigazda megörökítése valóságos összeesküvést igényelt hiszen Rádayról köztudott volt, hogy ódzkodott a „portretíroztatástól”. Kazinczy memoárjaiban a portrévázlat elkészülésének fordulatokban gazdag folyamatát elszánt, ám jó szándékú

konspiráció eredményeként írta le. Már első beszélgetésük alkalmával Kazinczy arra buzdította a festőt, hogy „fogjon ülést az asztalnál, hogy az öreg arcvonásait megkaphassa” és „a munkát készítgesse titokban”.³³ Am mivel így sehogy sem sikerült a rajz, felbátorodva nyíltan arra kérte barátját, hogy üljön a festőnek, de Ráday kezdetben tiltakozott, mondván: „Ha a szegény feleségem élne, igen is; úgy végeztünk, hogy öreg esztendeinkben is lefestetjük magunkat, de ő nem és, így hadd maradjon.”³⁴

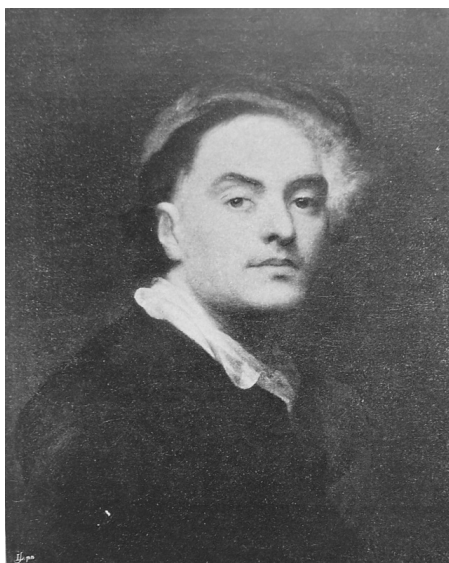
Miután mégis rábírták a bárót az ülésre, újabb vita kerekedett arról, milyen öltözetben is örökítse meg őt a rajzoló. Kazinczy emlékei szerint Ráday a baráti bizalom jeleként otthoni, kényelmes viseletben fogadta vendégeit. Érkezésük idején vendéglátójukat a földszinti könyvtárszobában találták: „Térdig érő fekete mentében üle itt; özvegysege olta a régibb szokás szerint nem visele színes ruhát; fején pamutból szőtt fehér hálósüveg, s annak felette fekete kordoványból egy másik, mint a derelye, árnyékló nélkül. Koponyája, melyet asztalelőtti és asztalutáni imádságkor mindenkor felmezteleníte, oly hajatlan volt, mint a tenyere.”³⁵ Tar feje eltakarása végett viselt parókáját másutt is megemlítette: „Növése közben állott a magas és alacsony között; teste vékony, hajai valaha szögszínűek, mert kopaszsága miatt parókát visele; szemei kékek; színe igen tiszta; arca ellepve nagy sűrű, apró redőivel.”³⁶ Miután hosszas rábeszélés után sikerült vendéglátójukat rábírnuk a modellülésre, újabb akadály adódott: „De miként fesse a festő? Parókéval-e vagy házisapkájában?”. A konvencionális reprezentáció és a bensőséges személyesség szerepe közt tusakodó Ráday dilemmáját végül barátai oldották fel, akik egyértelműen az intimebb és természetesebb házi viselet mellett szavaztak.³⁷ Miután Kazinczy lecsillapította a „hol hálósipkájáért, hol parókáért nyúló öreget”, kérésére a rajzolás alatt felolvasott neki *Kindleben* pajzán történeteiből.

Ami kezdetben hirtelen ötletből fakadt, az idővel tudatosan felvállalt döntéssé érlelődött: Kazinczy a két évvel későbbi rézmetszeten is megtartotta Ráday házisapkáját, ahogy élete végén megfogalmazott visszaemlékezéseiben is részletesen kitért a szokatlan fejfedőre. Választása összhangban volt azzal a hangnemmel, amellyel szavakban is megidézte mesterét. A *Pályám emlékezetében* előre jelezte, hogy azoknak írta e sorokat, akik „a nemközönséges embert háziköntösében is látni óhajták”. Írott portréiban hétköznapi, emberi vonások felvillantásával igyekezett közelebb hozni olvasóihoz a báró személyét. Anekdoták sorával jellemezte lobbanékony karakterét, mely nemritkán tényértöréshez vezetett, felvázolta „gyermeki víg kedélyét”, a fiáért aggódó és rá büszke apát, cselédjével a szegények érdekében perlekedő főurat, aki feledi haragját, amint megpillantja Kazinczyt és felolvashatja neki felesége emlékére írott versét.³⁸

A fesztelenséget és személyességet tükröző házi öltözet a felvilágosodás arcképfestészetének azon új elveihez kötődött, amelyek az ábrázolt individuumát föléje helyezték a merev társadalmi szerepeknek, betekintést

3. Mányoki Ádám: Ráday Pál, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, Budapest

4. Jan Kupeczky: Önarckép. Egykor Ráday-Brunswick gyűjtemény

5. Gottfried Kneller: Alexander Pope, 1722, lappang

6. Anton von Maron: Johan Joachim Winckelmann, 1768

engedve ezzel a nyilvánosság számára a szellemi kiválóságok magánszférajába. A modern arckép lezser testtartásban, hétköznapi öltözetben saját otthonukban heverő modelljei már-már provokatív módon helyezkedtek szembe a rangot és osztályt reprezentáló portréfestészeti konvenciókkal. A képzőművészeti ügyekben tudatosan tájékozódó Kazinczy éppúgy mint a császárvárosból érkezett Klimess jól ismerhette az új portré idevágó példáit, de még Ráday portrégyűjteményében is bőséggel akadtak olyan alkotások, amelynek modelljei e „póztalan pózt” öltötték magukra. Választásuk természetesen főként a magasabb rangúak és a társadalmi konvencióktól függetlenebb művészek, tudósok körében volt jellemző. Mikor 1796-ban Batsányi János metszetet akart készíttetni Báróczy Sándorról az alacsony származású Batsányi nemesi uniformisban, párduebörben szerette volna látni barátját, míg az előkelő származású Báróczy inkább negligé-ben ült modellt.³⁹ A felvilágosult tudós legismertebb reprezentációi közé tartozott Winckelmann Anton von Maron által festett képmása, amelyen az író fején turbánnal, a különység határát súroló fesztelenséggel mutatkozott (1768, Weimar, Schlossmuseum).⁴⁰ A társadalmi konvencióktól független szerep felmutatása különösen a művészarcképek körében figyelhető meg: Alexander Pope, angol költő hálóköntösben, gondolkodó gesztussal pózolt Gottfried Knellernek (1722, lappang), Chardin önarcképén egzotikus turbánt csavart fejére (1775, Louvre), Jan Kupeczky Karl Bruni festőbarátját pedig szintén házikabátban örökítette meg az utókor számára (1709, Prága, Narodni Museum).⁴¹ Kupeczky hasonló gesztussal lépett közönség elé braunschweigi és budapesti önarcképein.⁴² Az utóbbi lappangó párdarabja 1902-ben a Brunswick-gyűjtemény árverésén került elő, amely tudvalevőleg több darabját is megőrizte a Ráday-család részben elárverezett festménygyűjteményének.⁴³ Ettől függetlenül Jan Kupeczky portréi metszetek nyomán is ismertek lehettek Ráday és barátai számára, hiszen a báró portrégyűjteménye számos képmást őrzött tőle vagy a családhoz közel álló Mányoki Ádámtól.⁴⁴

A kultusz apostola: Kazinczy Ferenc

„A későbbi idők nyugtalanul fognak kapkodni minden hír után Ráday felől, ki volt maga, ki atyja, kik eleji, többször elmondottam, s még elfogom” – vállalta fel tudatosan Kazinczy a krónikás-életrajzíró szerepét visszaemlékezésében.⁴⁵ A báró életútjának jellemzését, munkásságának méltatását valóban nagyrészt Kazinczynak köszönheti az utókor, akinek kultuszteremtő lendületét „szellemi atyjává” fogadott mestere iránt érzett tisztelete táplálta.⁴⁶ A két író között levő 46 évnyi, két nemzedéknyi korkülönbség mester-tanítványi viszonyt teremtett közöttük, Kazinczy egy új nemzedék eszményeivel és tudatosságával lépett az irodalom porondjára, ahogy hódoló portréja is magában hordozta a szemléletváltás tudatosságát. Kettejük munkakapcsolat

lata idővel mély és kölcsönösen kiegyenlített barátsággá érett. Közösségüket rokon habitusuk alapozta meg, lévén befolyásukat egyikük sem tételes irodalmi működésüknek, hanem a háttérből generáló, katalizáló irodalomszervező képességüknek köszönhetette.

Kazinczy a báró kultikus tiszteletének elszánt apostolaként mágikus erejű kultúrhéroszként és általános emberi nagyságként vázolta fel mestere képét. Őt benne „nemcsak a híres ember, külföldi és hazai költészetben jártas és fejlett ízlésű aesthetikus, nemcsak a roppant olvasottságú műkedvelő, a fordító, a levelező, a formalizmus nagy híve [...] hanem az ember finom és gyöngéd modora, a férj példaszerűsége, az atya kegyessége, a jó barát hűsége, s az alattvalók nemesszívű ura is,„ vonzotta.⁴⁷ Elkötelezett kultuszépítőként Kazinczy a hétköznapi életszerepekben is morális mintaképként mutatta be őt: „A legszentebb férj volt, a legkegyesebb atya és a leghűségesebb barát.”⁴⁸ Mikor Ráday egy alkalommal szolgálójával pörölt, mert az elküldött a háztól egy segélykérő embert, Kazinczy úgy állt előtte „mint egy apostol” előtt.⁴⁹ Az irodalmi és emberi példakép jogán kívánta Kazinczy, hogy életrajzának majdani kiadásakor a péceli kastély képe kerüljön a címlapra.⁵⁰

Visszaemlékezései szerint első ízben 1772-ben, még pataki diákként találkozott Rádayval, majd három évvel később újra, immár Pécelen. Hosszabban csak Pestre kerülése után, 1782–1783-ban élvezhette az ekkor már hetven esztendő, nagy tudású főúr társaságát. Kazinczy ekkor még kényszerű joggyakornoki hivatal mellett igyekezett irodalmi ambícióit megalapozni. A zárt főúri magánkönyvtárak világában nagy örömmel töltötte el a báró iránta mutatott bizalma és az általa nyújtott lehetőség, hogy pesti könyvtárát szabadon használhatja. A báró túllépve vendéglátói szerepkörén, kezdettől fogva tapasztalt tanítómester módjára egyengette az ifjú tehetség pályáját: „Ráday megengedé, hogy a reggel órájt nála töltssem, s együtt olvasgatánk [...] megismertetett könyveivel, dolgozásaival.”⁵¹ Kazinczy hálataljes gondoskodással viszonzta nesztora figyelmességét, első komolyabb irodalmi művét, Gessner idilliumainak fordítását elsőként Rádaynak küldte meg 1785-ben. A küldeményhez csatolt leveléből a tudós irodalmár iránti fiúi tisztelet és a baráti pártfogó iránti feltétlen bizalom sugárzott: „Nagyságodon kívül nem esmerek senkit, aki kívánságomat teljesíthetné valamint más részről nincs senki, a kinek inkább kívánnám hallani javallását.”⁵² Mikor a szigorú bírálólként ismert Ráday dicsérő szavait kézhez kapta, gyermeki örömmel telt hálával viszonzta azokat: „Íme, annak a keze tészí homlokomra a repkény koszorút, a kitől ezt egyedül óhajtottam elnyerni, s már most félenkség nélkül, sőt erős bizodalommal jelenek meg Hazám előtt, mert Nagyságodnak javaslatával bírok, e pedig igazi érdem.”⁵³

Az *Orpheus*ban közölt arckép kifinomult módon kapcsolta össze a magánélet és közélet szféráit, a személyes köszönet és közérdekű hódolat gesztusait. Ez a kettősség ott tükröződött a tüntetően individuális portrét övező általános emblémákban éppúgy, mint a portré kőbe vésett feliratában: „AMICO

MUSARUM et suo Franc de Kazinczy.” A dedikáció a barátság összegző fogalmára fűzte a portrét, Rádayt a múzsák és a megrendelő Kazinczy barátjának titulálva. A szentimentalizmus évtizedeiben a magánszféra felmagasztalásának, a tomboló érzelmek kultuszának az irodalomban és a képzőművészetben egyaránt termékeny jelensége volt a barátságkultusz.⁵⁴ Kazinczy irodalmi körében a baráti kapcsolatot megpecsételő gesztusként volt jelen az arcképek kölcsönös adományozásának gyakorlata. „Jó dolgot teszen ki ezt nem halogatja, hogy képe barátnak megmaradjon, ha a halál kikapná közülünk”.⁵⁵ E gondolat jegyében küldte szét barátainak saját arcmását és sürgette viszonzásukat: „Nekem barátaim nem adhatnak semmi kedvesebbet, mintha képeiket adják.”⁵⁶ Az arcképek cseréje egyfajta barátsági szerződésként pecsételte meg a két fél viszonyát. Mikor Horváth Ádám megkapta Kazinczy portréját, azt javasolta, legyen ez a barátság ünnepe.⁵⁷ Virág Benedekkel való találkozásukkor egy fát jelöltek meg ottjártuk emlékére.⁵⁸ Cserey Farkas pedig e szavak kíséretében véseti gyűrűjébe Kazinczy képét: „Bal kezem mutató ujján fogom azt gyűrűbe viselni – szívem részin – meljbe holtig lakozol úgy is.”⁵⁹ A barátságoknak Európa-szerte állított házi szentélyek (Freundschaftempel) mintájára Kazinczy köre is „barátságshentélyeket” emelt otthonában, amelyeket római mintára „larariumokként” emlegettek. E barátságképek a legbelső magánszféra körébe emelték az irodalom ügyét. Kazinczy 1805-ben már szépen gyarapodó baráti arcképgyűjteményéről számol be: „Larariumom falán függ már Virágé, Báróczyé, Némethé, Uza Pálé és Szentmarjai Ferencé s Versegie.”⁶⁰ E gyarapodó szentély egyik korai „ereklyéje” lehetett Ráday Gedeon vöröskrétaival megrajzolt arcmása, amelyet Kazinczy a kalandos péceli látogatás után magánál tartott: „A Nagyságod képe szobámat ékesíti. Batsányi azt mondja, hogy igen szerentsésen van találva Nagysád, s Szabó örül láthatásán.”⁶¹ A képmást így hát egyfajta trófeaként mutogatta Kazinczy baráti körében, amely kétségtelenül bizonyította mestere iránta érzett nagyrebecsülését és mágikus talizmánként egyengette tulajdonosa sorsát.

Kazinczy péceli látogatása tehát egy immár több éve tartó barátságot erősített meg. „Hosszabban s így meg nem háborítva, mint ekkor, Rádayval én soha nem voltam” – idézte fel később Kazinczy a péceli napokat.⁶² Mindezek fényében világossá válik, hogy az itt készült rajz nyilvános közlése nem csupán a hazai irodalmi élet hódolatát, hanem személyes gesztusként a tanítványi hálát is kifejezte, továbbá a személyes baráti köteléket is megerősítette. Kazinczy arcképmegrendeléseivel ösztönösen is egy még nem létező magyar irodalmi arcképcsarnok építésén fáradozott, a jövőben emelt panteon kultusztárgyait gyarapítva.⁶³ Olyan irodalmi kultikus tárgyakkal, szertartásokkal gazdagította saját korát, amelynek koreográfiája szerint két nemzedékkal később őt magát is ünnepelték. Kazinczy Ráday halálára írt versében a magyar irodalom Mózeseként aposztrofálta mesterét, azt a biblikus címet adományozva neki, amellyel fél évszázad múltán, 1859-ben magát Kazinczyt illette majd a nemzeti hódolat.⁶⁴

Kazinczy portréesztétikája

Kazinczy Ráday Gedeonról készült portréval és annak metszetváltozatával elégedett volt, mert úgy vélte azon a „szent öregnek vidám, szelíd, más meg más ideák által el-elkapott lelke, gyermeki ártatlansága egészen el van találva.”⁶⁵ A „találó portré” elvárásai szerint tehát többet takart, mint a külső vonások tükrözését, a felvilágosodás újszerű lélektani érdeklődése jegyében jellemképet nyújtott, azaz a psziché fiziológiai lenyomatát.⁶⁶ Lavater fiziognómiai kutatásai nyomán Kazinczy is vallotta, hogy „az arcz magán hordja amit az emberről mondhatni”⁶⁷ Míg a személyiség felmutatása az új portréesztétika egyértelmű elvárása volt, ennek gyakorlati megvalósítása már kérdések sorát vetette fel. Kazinczy e probléma kapcsán folytatott rendszertelen elmélkedései során mindezt a hasonlóság és szépség, ideál és reál kérdéskörével közelítette meg.

Az individualitást tükröző egyedi és az elvont fogalmat összegző eszményi arányait egy arcképen Kazinczy nézetei szerint a képmás funkciója és az ábrázolt személye egyaránt befolyásolták. Meglátása szerint a realizmus hasonló célt szolgál egy portré esetében mint a nagy emberről mondott anekdoták, amelyek bár apróságok, de „mélyebben hagynak látni az előttünk már nem lévők characterébe.”⁶⁸ Ha az nem öncél, hanem a jellemábrázolás elmélyítését szolgálja, úgy elfogadható, mi több szükséges eszköz. A Ráday-arckép a személyes jegyeket a jellemkép szolgálatába állította, mutatja a modell „fogatlanságát is, de mosolygó gyermeki szemeiben magát eláruló gyermeki naivetéjét is.”⁶⁹ Bensőséges intimitását az is indokolja, hogy eredetileg magáncélra készült. Míg az idealizáló arckép „az idegeneknek tetszik, ez barátnak, feleségnek, gyermeknek.”⁷⁰

Ez a realizmus azonban jótékony célú „ránctalanításoktól” sem mentes. Kazinczy úgy vélte, a festőnek meg kell találnia a középutat a hasonlóság és az „ideálozás” között. Orczy Lőrinc arcképe kapcsán azt vallotta, hogy az „apró vonások” nem feltétlenül ártanak a „kép méltóságának”, hiszen az ábrázolás „interessét” ép ezek adják meg, de a festőt óvta az „ellenkező végszélről”, vagyis attól, hogy részletekkel „a képet bővebben ne hintse el mint illik”, különben az „a nagy ember a kit köztiszteletnek akart kitenni, olyanná lészen mint egy miközülünk, s azt fogják kérdezhetni, hogy az ily mindennapos ábrázatot mi szükség volt festeni.”⁷¹ Mivel tehát a nyilvánosságának szánt arckép funkciója elsődlegesen az eszményteremtés és erkölcsnemesítés, az ilyen célra szánt arckép stílusát sem határozhatják meg a realizmus pillanatnyi esetlegességei. Élete végén némi engedményt tett e téren, a történeti hűséget fölébe helyezve az ideáalteremtés vágyának. A Pónori Tewrewk József kiadásában megjelent, Lütgendorf Ferdinánd metszeteivel illusztrált *Magyar Pantheon* arcképeiről szólva dicsérte a rajzoló azon igyekezetét, hogy „nem azon törekedett, hogy a fejek ideálozása által több nemességet s kedvességet adjon, a mit első rendű művészek mindig tesznek;

hanem hogy ezen hisztoriai tekintetben nevezetes arcokat a szerint adhassa, a hogyan őket a tükör kapja fel.”⁷²

Kazinczyt azonban a személyes hódolat mellett az emlékállítás szándéka is vezérelte, képzeletbeli panteonjában a portrék olyan megszentelt ereklyék, amelyek az arra érdemesek kultikus tiszteletének tárgyai. Neves személyiségek esetében az arckép egyszersmind egy eszmerendszer hordozója is, az efemer vonásokat jelentéssel töltik meg tettei, érdemei, így a képmás mint „hívójel” eleveníti fel a hozzá kötődő morális értékeket. „Egy nagy szívű és Hazája Boldogításáért nemes elszánású áldozatot tett férjfiúnak képe szívem legbelsőbb részeire hat és nemes részeimet buzdította fel bennem” – fogalmazta meg Cserey Farkas Kazinczynak írott egyik levelében.⁷³ Másutt Sallustiura hivatkozva ugyanő a nagy emberek képéről megjegyezte „hogy azoknak meglátása virtus szeretetetit lobbant a szívekben”.⁷⁴

Az arckép mindenekelőtt az egyéni és közösségi hála kifejezésének nemes eszköze volt Kazinczy számára, anyagától függetlenül monumentum, azaz a kollektív emlékezet hordozója. „Így adnánk bizonyosságot, hogy a nemzet azok iránt, akik magokat érdem által megdicsőítvén, ő reá is fényt vontak, nem háládatlan.” – írta a Csokonai-emlékmű kapcsán.⁷⁵ A tisztelet kifejezése mellett azonban a portré az utókornak szóló üzenet is, és mint ilyen történelmi emlékjel, hiszen „a múlt kor nagyjait külsőjükben is, s öltözetökben, módjukban s annak szokásit... ismerni nem kis öröm.”⁷⁶ A portré tehát esély a halhatatlanságra, mert általa az ábrázoltak „közelebbi ismeretségbe fognak hozatni a jövővel”.⁷⁷ Ugyanezzel érvelt Kazinczy barátjának Virág Benedeknek, mikor arcképezésre akarta rábírní: „Képzeld-el, édes barátom, melly vesztesség vollna az a jóknak, ha ők Tégedet képben nem ismernének. Mert a halhatatlanság, melly immár örökre a tied, csak nevedé, nem napjaidé, s a Jók egy két tized múlva Tégedet lelteni nem fognak.”⁷⁸ Meggyőződése szerint az egyént szellemi tevékenysége ugyan kiemelheti a múlt homályából, de mulandó és szertefoszló egyediségének megörökítésére csak a művészet képes. Prónay Sándortól is képét kérte, mert „Le akarom másoltatni s rézbe metszetem; örvendvén, hogy ezáltal egy jó ember képét elsokasíthatom s őeránta való tiszteletemnek jelét adhatom.”⁷⁹

Kazinczy tisztában volt az általa vállalt misszió jelentőségével, eddig elkészült portréira jogos büszkeséggel tekintett: „Barátom, te aki engemet ismersz, képzeled mint örvendek én, hogy ennyi jó és nagy ember általam hozatik köz tiszteletbe” – írta 1814-ben Döbrenteinek.⁸⁰ Legfőbb pártolója és mestere, Ráday Gedeon arcképe sem maradhatott dolgozószobája falán, hiszen a portré kultikus, morális nevelő és historiai emlékőrző hármass feladatkörét csak a nyilvánosság porondjára lépve tölthette be. Ennek legfőbb eszköze pedig a sokszorosított grafika volt, amely a legszélesebb publikum számára is hozzáférhetővé tette az arra méltóak arcvonásait.

Kazinczy mint portrémegrendelő

Kazinczy megrendelőként tudatosan törekedett arra, hogy íróársai képmásait metszetes formában sokszorosítsa. Az általa megrendelt arcképmetszetek száma huszonnégy volt, és a két Zrínyi-portrét leszámítva valamennyi kortársakról készült.⁸¹ Közülük csupán öt képmás nem jelent meg Kazinczy életében könyvillusztrációként.⁸² Az időben legkorábbi arcképmetszetek megrendeléseit saját folyóiratához, az *Orpheushoz* kötődnek. Az 1790-ben megjelent első kötethez Pálffy Károly portréját mellékelte, aki a vállalkozás pártfogójaként kapott ott helyet. A képet eredetileg Bauer festménye után Mark Quirin metszette Kovachich Márton György *Merkur von Ungarn* című folyóirata számára, és az először ott, 1786-ban jelent meg.⁸³ Ezt követte Ráday Gedeon, szintén Mark Quirin által metszett arcképe. Kazinczy portrémegrendeléseinek következő darabja Teleki József arcképe volt, amelyet 1791-ben Kreutzinger festménye nyomán metszett rézbe Adam. Ez a portrémetszet azonban csak 1816-ban, Kazinczy összegyűjtött írásainak 8. kötetében került nyilvánosság elé.⁸⁴ A következő évben Kóré Zsigmond festménye nyomán Mansfeld készített rézmetszetet Pálóczy Horváth Ádám portréjáról. Az 1790-es években készült arcképek stílusa barokkos vonásokat mutat, emblematisz keretelésük hasonló mint Barkóczy érsek Kazinczy összegyűjtött írásainak 3. kötetében megjelent, szintén Mansfeld által metszett portréja.

Kazinczy 1794-es letartóztatása és hatévi raboskodását követően ismét portrémegrendeléseket tett, de már az új, puritánabb, pontozó modorú, csak feliratokkal díszített arcképstílust részesítette előnyben. Először 1802-ben Somssich Lázár arcképe készült el a magyar születésű Czetter Sámuel vésője nyomán. A következő évben Virág Benedek és Viczay József portréi Neidl és szintén Czetter munkáiként. Ezek – talán Kazinczy rossz anyagi helyzete miatt – nem kerültek be a tervezett kötetekbe. 1804-ben Wesselényi Miklósnak írt levelében Kazinczy munkáinak ötkötetes kiadásában még öt „pontírozott munkájú képet” tervezett Ürményi József, Báróczy Sándor, Vay Miklós és Prónay László portréjával, de közülük csak Báróczy Sándor arcképe valósult meg.⁸⁵ 1806-ban metszette rézbe Neidl-lal apósa, Török Lajos portréját, Thomas Klimess festménye nyomán. Ez az arckép szintén nem került nyilvánosság elé. Ebben az évben Cserey Farkasnak szóló levelében újságolta, hogy szintén Neidl közreműködésével elkészült Wesselényi Miklós báró arcképe is. Ez a portré csak két év múltán, a *Fordított egyveleg* első kötetében látott napvilágot. „Bizony nekem nagy megnyugtatásomra válik azt mondhatni, hogy a kép jó elkészülését az én sok gondjaimnak lehet köszönni, mert valamit tsak tudtam, mind elköttem, hogy annak a nagy embernek a képe hozzá illetoleg készüljön el, s érzettem melly szerentse, hogy nekem jutott az, hogy a Wesselényi képét kiadhassam” – írta Csereynek e munka kapcsán.⁸⁶ Ugyanitt büszkén sorolta fel eddig közre bocsátott arc-

képeit. A listából kiderül, hogy nagybátyjának, Kazinczy Andrásnak szintén csak 1808-ban megjelent, Blaschke által metszett arcképe, már ekkor, 1806-ban készen állt. Kazinczy első, arcképekkel díszített, saját kiadású könyvei, a *Magyar régiségek és ritkaságok* valamint a *Fordított egyveleg* első kötete 1808-ban láttak napvilágot.

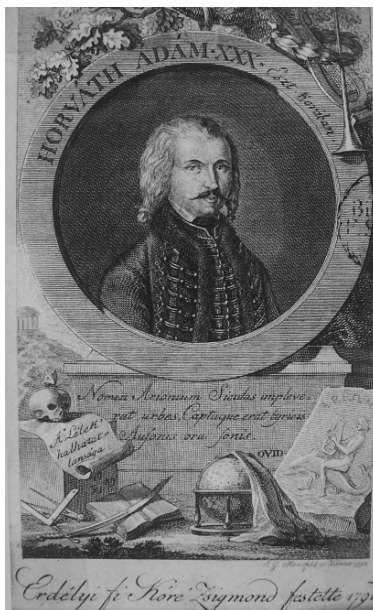
Az ezt követő években mindinkább sürgette munkáinak és fordításainak megjelenését. Levelében gyakran szólt az azokat ékesítő, tervezett képmásokról, de az ábrázoltak kiléte és megjelenésük sorrendje ekkor még képlekeny volt. 1812-ben Helmezy Miklósnak – aki fő segítője volt könyvkiadásaiiban – felsorolta, hogy a *Fordított egyveleg* hat kötetébe mely kortársak arcképeit látná szívesen; a már megjelent első kötet után sorrendben: Báróczy, Révai, Pászthory, Orczy, Desseffy József vagy Vay Miklós portréjáról szólt.⁸⁷ Desseffy és Vay kivételével a többi képmás rövidesen el is készült. 1813-ban szintén Helmezyhez írott levelében ismét sorra vette a most már tizenkét kötetre tervezett összegyűjtött írásainak arcképmellékleteit.⁸⁸ 1813-ban Dayka Gábor verseskötetéhez Kazinczy rajza nyomán Gerstner készített metszetet.⁸⁹ „Kedvellék a kellem istennői áldozatomat, melyet nekik papjoknak sírján nyújtok, s emlékezetét tartsák fenn örök ifjúságában” – írta Kazinczy barátja posztumusz versgyűjteményének bevezetőjében.⁹⁰ Ugyanebben az évben kerültek kiadásra Berzsenyi Dániel versei a költő Blaschke által metszett pontozó modorú portréjával. Szintén 1813-ban adta ki Báróczy Sándor minden munkáit, az első kötet címkéjén a költő arcképével, amely szintén szoborbüszttöt imitált.⁹¹

Kazinczy képzőművészetek iránti elhivatottságát jelzi azon művészek nagy száma, akiket megrendelése révén foglalkoztatott. Számára a mű kvalitása lényeges szempont volt, ezért pusztán patriotizmusból nem bízott meg magyar alkotókat, hanem gyakran anyagi lehetőségeinek határait is feszegetve a legjobb bécsi művészeket kereste fel. Társait is arra buzdította, hogy ha színvonalas képet kívánnak, úgy ne a hazai művészekkel próbálkozzanak: „Akinék erszénye elbírja, azoknak nem a Pesten s másutt tartózkodó, csillogó színekkel vakítani tudó fiatal emberkéek által, hanem Füger, Campi s Kreutzinger által kellene magokat festetni.”⁹² Saját arcképeit népszerű bécsi festőkkel, Georg Kininggerrel (1803), Joseph Kreutzingerrel (1808), Johann Enderrel (1828) készítette el. De megrendelésével támogatta az általa Magyarországra hívott Stunder Jakabot (1791) és barátainak is ajánlotta Donáth Jánost (1812).

Thomas Klimess morva származású, Bécsben élő festő szintén Kazinczy hívására érkezett hazánkba: „Kassára tulajdon költségemen hívtam volt.”⁹³ Klimess Kazinczyról már Bécsben készített két portrét.⁹⁴ Ezekkel Kazinczy annyira elégedett volt, hogy szükségesnek tartotta a festőt barátainak is bemutatni. Kassán aztán újabb olajkép és egy krétarajz készült Kazinczyról, de megfestette Klimess-szel ifjú feleségét, Török Zsófiát és apósát, Török Lajost is.⁹⁵ A kassai időzés alatt készülhetett Baróti Szabó Dávid, az

7. Josef Kreutzinger után Jakob Adam:
Teleki József, 1791

8. Kóré Zsigmond után Johann Georg
Mansfeld: Pálóczi Horváth Ádám, 1792

9. Thomas Klimess után Clemens Kohl:
Baróti Szabó Dávid, Hadi és Más
Nevezetes Történetek, 1790

10. Vinzenz Georg Kininger után
David Weiss: Báróczy Sándor, 1813

író és szerkesztőtárs portréja is, melyről később Kohl készített metszetet.⁹⁶ 1788 augusztusában együtt utazott le festőjével Pécelre, „olgy szándékkal, hogy Rádayt akár akarja, akár nem, lefestessem.”⁹⁷ A helyszínen Klimess csak egy vöröskréta-rajzot készített, mely a későbbi metszet mintája volt. Ezt az eljárást, azaz a főbb vonásokat rögzítő vázlat készítését Kazinczy pártolva ajánlotta barátai figyelmébe: „Én azt javasolnám, hogy a ki magát vagy barátját festeteti, a képet először papirosra rajzoltassa, úgy mintha crayonirozva akarná azt bírni, s akkor festesse olajba, ha látja, hogy a papirosra tett kép hibátlan.”⁹⁸

A Ráday-arckép metszetése kapcsán kerül kapcsolatba Kazinczy Quirin Markkal, a littai születésű metszővel, aki a bécsi Akadémián Jakob Schmutzer tanítványa volt. Személyét talán Kovachich ajánlotta Kazinczynak, akinek a *Mercur von Ungarn* számára ezt megelőzően már több portrét is készített, így a Kazinczy által *Orpheus*ába is kölcsönzött Pálffy-arc-képet is.⁹⁹ Quirin másutt megjelent portrémetszetei hasonló, emblémákkal keretelt barokkos portréhagyományhoz igazodtak, mint a Ráday-arc-kép. Mégsem zárható ki annak lehetősége, hogy a részletek kidolgozásában, végső jóváhagyásában Kazinczy szerepe volt a döntő. Kazinczy levelezésében több utalás is van arra, hogy folyamatosan konzultált metszőivel és igényelte a próbanyomatok megtekintését.¹⁰⁰

Kazinczyt eredendő szépérzékén kívül mecénási szelleme és ízlésnevelő elkötelezettsége is inspirálta munkáinak tetszetős kivitelére. „Minden oldalról akartam segélni a szépnek érzését s rezeit metszettem, csinosan nyomtattam” – írta büszkén.¹⁰¹ Tisztában volt azzal, hogy megrendelése egyrészt megélhetést biztosítanak a művészeknek, másrészt a közönség igényeit is felébresztik hasonló kiadásokra. „A mely Országban még nem virágozik a Festés és Faragás, ott első kötelesség az, hogy réz metszetek és olajfestéses Cópiaák s Gipsz abguszok által ébresszük fel az alvó geniet” – fejtette ki Cse-reynek.¹⁰² Másutt így fogalmazta meg céljait: „Nekem a most említett Kötetek kiadásával az a célom is vala, hogy nem csak a nyelv, hanem a mesterség dolgában is tisztulhasson ízlésünk.”¹⁰³ E célra a rézmetszet olcsó és sokszorosítható technikája bizonyult a legalkalmasabbnak. Általuk „azt nyerhetnénk, hogy a fentebb szépség míveinek látásán, mihez azoknak akik falun s a nagyvárosok Biliothecájától távol laknak, szerencsájük nem lehet, annak is szokhatnak látásához.”¹⁰⁴ A mű egyedisége és eredetisége Kazinczy számára nem volt minőségjelző, a másolást az irodalmi fordításhoz hasonlította, mely első lépés a még szunnyadó nemzeti sajátosságok kibontakoztatásához. Így a reprodukáló rézmetszők tevékenységét is nagyra értékelte, hisz tevékenységük jól illeszkedett Kazinczy művészetnevelői programjához.

Kazinczy az általa írott életrajzokban többnyire külön bekezdést szentelt az illető külsejének „lefestésére” és szükségesnek tartotta az általa ismert vagy az ő közreműködésével készült arcképeinek megemlékését, „mert kínos dolog olvasni és nem tudni, milyennek kell elképzelnünk azokat, a kikről

szó van.”¹⁰⁵ Segítségére volt mindebben saját könyv- és metszetgyűjteménye, amelynek létrehozásában Ráday kollekciója is jelentős szerepet játszott. Metszeteinek zöme arckép volt, melyeket ismert pesti és bécsi könyv- és képereskedőktől szerzett be.¹⁰⁶ A portrék ábrázoltjait Kazinczy nemzetiségük szerint csoportosította, kisebb nemzeti panteonokat alakítva ki ily módon.¹⁰⁷ Különösen nagy súlyt helyezett kortársai arcképeinek gyűjtésére, így őrizte meg számos író társának képmását is, amelyeknek egy részét saját kiadványai számára újra felhasználta.

1790: *Orpheus*

Ráday tevékeny szerepet vállalt a magyar nyelvű irodalmi szaksajtó kibontakoztatásában. Kazinczyval szorosabb munkakapcsolatba akkor került, mikor bekapcsolódott az 1787 szeptemberében alakult Kassai Kör munkájába. „Nagyságod közönségesen tisztelt neve Társaságunknak fényt, és következőképpen előmenetelt, s a Literaturának tekintetét és gyarapodást ad” – összegezte Kazinczy mindazt a nyereséget, amit közösségük számára a gróf csatlakozása jelentett.¹⁰⁸ Jórészt e társaság tagjaiból verbuválódott a *Magyar Museum* szerkesztő- és szerző gárdája, amelyet nem sokkal később Toldy Ferenc is mint az „első aesthetikai folyóírásunkat” üdvözölte.¹⁰⁹ Ráday tevékenyen részt vett az új lap előkészítésében és kiadásában: az ő véleménye döntött a címválasztásban, ő győzte meg a kassai Trattner-nyomdát a lap kiadásáról, ő gondoskodott Földi János személyében korrektorról, ismeretségeit mozgósítva előfizetőket toborzott, befolyását latba vetve pedig a lap anyagi támogatására bírta Molnár Jánost, Szentgyörgyi Istvánt és Teleki Józsefet.¹¹⁰ Miután megindult a folyóirat a Kazinczy, Baróti Szabó Dávid és Batsányi János alkotta szerkesztői triász minden lapszámról kikérte véleményét, Ráday pedig fáradhatatlanul javította a kéziratokat és ajánlott újabb tehetségeket, ideje más részében pedig személyesen ellenőrizte a munka menetét Trattnernél. Vélhetően hatékony buzgolkodásának is köszönhető, hogy a kassai lap 600–800 fős előfizetői tábora messze túlhaladta a hasonló réteglapok hazánkban szokásos, alig másfélszázaz számát.¹¹¹

Kazinczy már 1789-ben kivált a *Magyar Museum* munkatársai közül, főként Batsányival való személyes konfliktusa miatt. Tanulva a korábbiakból, új lapját egyedül szerkesztette, író társait csak munkatársként vonta be. E döntésében Ráday is támogatta, aki felé Kazinczy bizalma továbbra is töretlen maradt. Ráday egyfajta belső tanácsadóként voltaképp az *Orpheus* társszerkesztői feladatait látta el, anélkül azonban, hogy Batsányiékkal megszakitotta volna kapcsolatait. Az új lap érdekében ugyancsak támogatólag lépett fel, előfizetőket és munkatársakat toborzott, sőt véleményét Kazinczy a címadásban is kikérte.¹¹² Mint belső munkatárs, Ráday sűrűn publikált a folyóiratban: itt jelentek meg Osszián- és Vergilius-fordításai valamint saját

költeményei. Emellett Kazinczy két alkalommal is rövidebb cikket közölt a péceli kastély díszítéséről és gyűjteményeiről.¹¹³ Az *Orpheus* átmenetet kívánt alkotni az irodalmi szaklap *Magyar Museum* és az enciklopédikus jellegű *Mindenes Gyűjtemény* között, így irodalmi és nyelvészeti közlemények mellett a felvilágosodás filozófiáját és természettudományos gondolatait bemutató írásoknak is helyet adott orgánumban.¹¹⁴

Minthogy az 1788 nyarán Pécelen készült vöröskrétarajzra Ráday nem tartott igényt, így az Kazinczynál maradt, aki mestere képmását éveken át dolgozószobájában tartotta. Szeptember 22-én ugyan érdeklődött az őt megörökítő bécsi festő neve iránt a báró, de nem azért, mert kedvet kapott volna az arcképeztetéshez, csupán néhány festménye kópiáját kívánta egy hozzáértővel elkészíttetni.¹¹⁵ A képmás ügyét Ráday ezt követően csak két eszendővel később említette újra, mikor felháborodva értesült róla, hogy a rajzot Kazinczy rézbe kívánja metszetni és az *Orpheusban* közreadni. Barátja szándékait annál is inkább sérelmezte, mivel egykor Kazinczy úgy állította be, mintha a portréhoz a bécsi festő ragaszkodott volna, szót sem ejtve saját távlati terveiről: „Az subducált lineákban értem azt a mesterséges fortéllal végbe vitt lerajzoltatásomat, mintha azt csak a Kép-író kívánta volna, az már most végbe ment Szándéknak el hallgatásával” – rótt fel 1790 áprilisában kelt levelében.¹¹⁶ Kazinczy Ráday leveléhez fűzött megjegyzésében maga is elismerte, hogy a kierőszakolt vázlatot eleve sokszorosítás szándékával készítette: „Volna kedve velem veszekedni [Rádaynak], hogy mesterséges fortéllal reá vettem, hogy engedje magát Klimesch által rajzoltatni, elhallgatván szándékomat, hogy a képet rézbe fogom metszetni.”¹¹⁷

Am Kazinczy szándékát Ráday minden tiltakozása ellenére is megvalósította, fölébe helyezve a nyilvános tiszteletadás gesztusát barátja szeszélyesen önző ellenállásának. Mark Quirin metsző bizonyára a megrendelő konkrét instrukciói nyomán alakította ki a metszet végső megjelenését. A portré nyilvánosságra szánt változata megtartotta Klimess rajzának spontaneitást sugárzó személyes elemeit, a báró mosolygó vonásait és fesztelen öltözetét. Az individuum közvetlen pillanatképét azonban reprezentatív tárgyegyüttessel övezte, általuk emelve ki a halandót a véges életidőből, felemelve őt az irodalom időtlen Parnasszusára. A portré Quirin átiratában kőből faragott díszes keretet kapott, ami az együttest emlékszerű monumentummá nemesítette. Az emlékezés aktusát pedig szimbolikus tárgyak sora segítette, felidézve mindazon fogalmakat, amelyek a kép megrendelője szerint az ábrázolt érdemeit jellemezték.

A babérkoszorúval díszített hárfa a tövénél fekvő pánsíppal Ráday költői működésére és dicsőségére utal. A kortárs irodalmi portrékon többnyire a lant (görög líra) tűnik fel hasonló jelentésben, így Gyöngyösi János, Baróti Szabó Dávid vagy Born Ignác képmásain. Ráday esetében a húros hangszer egyszerre vonatkozik a pogány hitvilág szerint Terpszikoré múzsára és a keresztény mitológia nyomán a zsoltárszerző Dávid királyra, akinek kezében

a hangszer távol tartotta a kísértést és segítette az áhítatot. Pán hangszerével, a szürinxszel párosítva pedig a művészet apollói oldalának megtestesítője, szemben a naturális pasztorális idillt megidéző dionüszoszi erővel.¹¹⁸ Mindez áttételesen Orpheus alakját is bevonja a kép szimbolikájába, hiszen a legendás trák költő és pap működését Apolló és Dionüszosz kettős jegye határozta meg. Kazinczy magát is, a kortársak pedig Ráday alakját is e mitológiai szerepkörrel határozták meg. Ráday számára oly meghatározó volt alakja, hogy mitológiai történeteivel dekorálta péceli kastélyának könyvtárszobáját. „Orpheus poéta volt, ugy de ez tsak poesisre tartozik. Igen is, de az Orpheus ideája más tekintetekre is vonhat. Illyen az, hogy ő jobb gondolkozást terjesztett-el a hazájában. Én igyekszem jobb ÍZLÉST el-terjeszteni” – vonatkoztatta magára ezt az apostoli szerepkört Kazinczy, aki szabadkőműves nevéként is a tragikus sorsú mitológiai hős nevét választotta.¹¹⁹

Míg a bal oldali tárgyegyüttes Rádayt mint irodalmárt idézi fel, a szemközti hármastársadalmi pozíciójából is fakadó műpártolói jelentőségét jelképezi. Az előtérben feltűnő családi címer szerepeltetését bizonyára az indokolta, hogy a bécsi udvari körök felé elkötelezett fia közbenjárására Rádayt és családját II. József bárói rangra emelte, 1790. november 28-án II. József grófi rangot adományozott a Rádayaknak, ám a portrémetszet körirata még korábbi címére utalt. A metszet készülésekor az évben: „GEDEON LIBER BARO A RÁDA.” Bár levelei szerint a családfő nem tulajdonított akkora jelentőséget a rangemelésnek, mint aulikus beállítottságú utódja, a kismemesi származású Kazinczy mégis fontosnak tartotta kihangsúlyozni, hogy a nemzeti irodalom műveléséből és pártolásából immár egy főúr is kivetszi részét. A családi címer mögött elhelyezett nyitott könyv és váza Ráday könyv- és régiséggyűjteményére utal, utóbbi általános jelképként magában foglalja a festmények, érmek kollekciónak és a báró azokhoz kötődő műgyűjtői tevékenységét, valamint tágabb értelemben mecénási érdemeit.

Mindezek gazdag együttese mégis elhallgat egy jelentős összetevőt, nevezetesen a megrendelő személyét, aki nélkül e mégoly nevezetes individuum sem részesült volna a megörökítés nyilvános tisztességében. Kazinczy a portré-tendő alá helyezett feliratban gondoskodott saját szerepének kiemeléséről. Az *inscriptio latin* manuscularis és minuscularis betűkkel jelenik meg: „AMICO MUSARUM et suo Franc. de Kazincz.” A kétféle betűméret megkülönböztetett használatával egyben értelmezi is a szöveget, a barátság közös címszava alá vonva a „múzsák barátját” és a kép keletkezésének személyes hátterét.¹²⁰ A barátság nemes erénye más hasonló kortárs íróportrékon is erkölcsi felhanggal párosult, így például Kovachich Márton György Johann Christian Engel által megrendelt arcképének feliratán: „AMICO RARO PACTORIS CANDORE.” Talán Kazinczy közvetlen hatása tükröződik abban, ahogy a megrendelő személyes jelenlétét, közbenjárását hangsúlyozza Kempelen Farkas Born Ignácnak ajánlott portrémetszetén: „IGNATIO A BORN NATURAE AMICO ET SUO.”¹²¹ A közvetlen utalások

mellett az arcképek születésének személyes előzményeire leggyakrabban azonban csak a dedikáció megfogalmazójának gondosan feltüntetett neve céloz: így Orczy Lőrinc portréján Révay, Báróczy arcképén Batsányi neve.

Kazinczy közreműködésének köszönhetően egy átgondolt és összetett struktúrájú ábrázoláson kerül első ízben a szélesebb nyilvánosság elé Ráday Gedeon portréja. Stilisztikus rétegeit tekintve két korszak határán áll a kép: míg a tondóban helyezett arckép megőrzi az eredeti portré újszerű, a felvilágosodás portréesztétikájához kötődő képi elemeit, keretelése a barokk tradicionális jelképekben gazdag emelkedettségét tükrözi. Ez a kettősség az arckép egészének értelmezési irányát megszabja: az anekdotisztikus egyedít általános retorikai formulákkal keretelve, az individuális különöset a közéleti térben reprezentálva. Mindez az ábrázoltat és a megrendelőt egyaránt kettős szerepben láttatja: részint bensőséges barátként, részint irodalomszervező iniciátorként. Mivel Kazinczy a nyilvánosság színpadára viszi barátja vonásait, felkészült rendezőként gondoskodik arról, hogy képmása minél gazdagabban tükrözze modellje sokoldalú személyiségét a publikum vizsgálódó pillantása előtt. Összhangban a felvilágosodás új emberképével, az egyéniség összetett társadalmi szerepek képviselőjeként jelenik meg a portrén, amely pontosan tükrözi életkorát, társadalmi nemét, szociális státuszát és tevékenységi körét.¹²² A portrémetszet legfőbb erényei közé tartozik, hogy az ábrázoltat úgy avatja a kollektív kultusz tárgyává, hogy az eközben megőrzi közvetlen emberi vonásait.

1792: Oratio

A sokszorosított grafika a 18. század végének leghatékonyabb képi kommunikációs eszköze volt, amely önmaga megtöbbszörözésével és további multiplikációk gerjesztése révén időben és térben egyaránt kiterjesztette az ábrázolás hatókörét. Míg az *Orpheus* mellékleteként Ráday képmását mindössze néhány száz irodalombarát láthatta, az ezt követő másolatok a korábnál mind szélesebb körök felé közvetítették a képmást. Eltérő hordozói egytől egyig jogot formáltak arra, hogy a metszetet saját arculatukhoz igazítsák, funkciójuk, közönségük szerint, saját korukhoz idomítva részleteit. Az egyes médiumok éppúgy, mint az egymásra következő korszakok ily módon saját olvasatukat vizualizálták az ábrázoláson, amely a populáris képáramlás sodrában elvesztette autonómiáját, és eredeti formája már pusztán a tárgy egyik lehetséges interpretációjává vált.

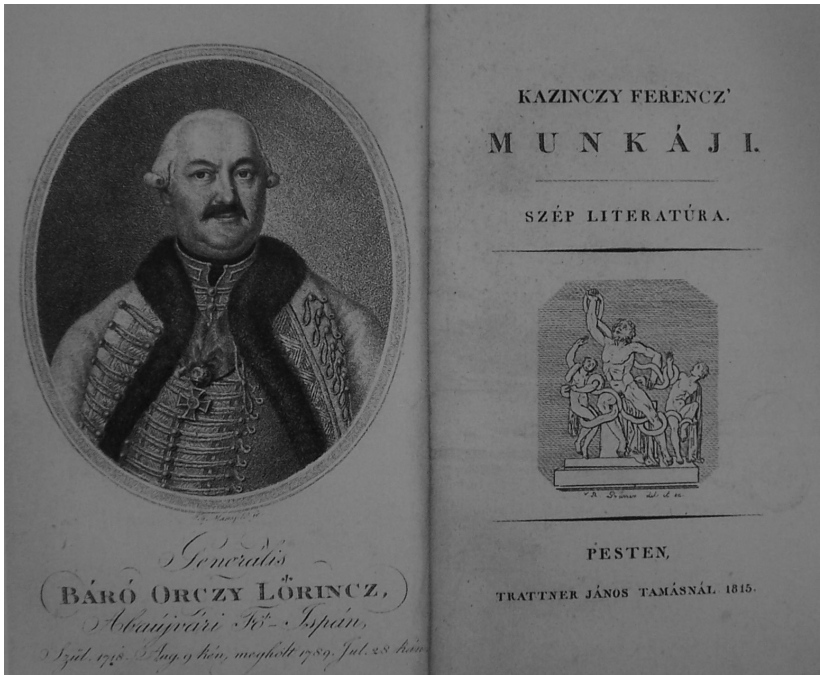
A metszet újonnan megjelenésére Ráday Gedeon 1792-ben bekövetkezett halála adott alkalmat. A jeles pesti történelemprofesszor, Koppi Károly latin nyelvű emlékbeszéde Ráday halálának évében, Trattnernél jelent meg könyv formájában.¹²³ A kiadó mellékelte a szöveghez a Quirin-féle metszetet, de újrafogalmazott latin nyelvű feliratokkal. Kiadjuk a feliratokat az ábrá-

11. Tischler Antal: Báró Orczy Lőrinc, Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1791

12. Stunder János Jakab és Vinzenz Georg Kininger után Johann Joachim Neidl: Virág Benedek, 1803.

13. Johan Georg Mansfeld metszete: Báró Orczy Lőrinc. Kazinczy Minden Munkái, II, 1815.

zolás funerális, emlékező hivatásához igazította. Új formájában a portré körirata immár befejezett életútként rögzítette az elhunyt életévének számát: „SENIOR GEDEON COMES DE RÁDA AET. ANN. LXXIX.” A táblán az első arcképváltozat személyes ajánlását egy latin nyelvű Seneca-idézet váltotta fel: „Melius latebam procul ab invidiae malis remotus – ubi liber animus – mihi semper vacabat, studia recolenti mea. Seneca.”¹²⁴ A citátum szándéka szerint ezúttal nem kíván más lenni, mint általános erkölcsi tanúság közvetítője. Hasonló morális tartalmú idézetek gyakorta kísérték a hazai irodalmi portrékat is: Pálffy Károly arcképén Tacitus, Károlyi portréján Horatius szavait hivatottak az ábrázolt etikai megnemesítésére.

Noha a Koppi-féle újraközlés a metszet többi alkotóelemét érintetlenül hagyja, a kiadvány szövegének egyedileg kivitelezett nyitó- és záródíszeti érdemi módon egészítik ki a portré szimbolikáját. A kezdőlapon kannelúrázott oszlopon gyöngysorral átfűzött kantharosz áll, lábánál festménnyel és nyitott könyvvel, közöttük koronával, az edényből felszálló füstben hatágú csillaggal. A zárólapon újabb amfora tűnik fel, füleiről tölgyfalomb omlik alá, egyik díszítő medalionjában egy faun alakja vehető ki, talpához támasztva szürinx áll. A sokrétű szimbolikát hordozó tárgyegyüttes kialakításában gyaníthatóan Kazinczy működött közre. Az ekkor már Pesten tanító Koppi Károly éppúgy, mint a kötetet megjelentető Trattner János egyaránt szoros személyes kapcsolatban álltak Kazinczyval, akinek közreműködése és beleegyezése nélkülözhetetlen volt az első ízben általa kiadott arckép szövegének újrametszéséhez. A szöveg közti tárgyegyüttes egy része csupán részletesebben fejtette ki a metszet művészeti vonatkozású tartalmait, utalva a báró festménygyűjteményére és megerősítve művészetének dionüszoszi arculatát.

Új jelentésréteggként értelmezhető azonban a szabadkőműves jelképrendszer megjelenése: a csillag és az oszlop egyértelműen e körhöz kapcsolható, míg a korona utalhat a bécsi „Koronázott reményhez” páholyra, amelynek Ráday hosszú időn át tagja volt.¹²⁵ Kazinczyra, a szellemi értékekre alapozott, a társadalmi hasznosság elveit szem előtt tartó, a felvilágosodás eszméinek terjesztését felvállaló társaságok szellemisége igen nagy hatással volt. „Én nekem a kőművesség oly társaság, a mely egy kis karikát tsinál a legjobb szívű emberekből” – összegezte a mozgalom iránti lelkesedését Aranka Györgynek írott levelében, akivel sűrűn cseréltek eszmét a szabadkőműves témáról.¹²⁶ Kazinczy 1784 januárjában nyert felvételt a miskolci „Erényes világpolgárhoz” páholyba.¹²⁷ Íróbarátai arcképein gyakran megjelent a titkos társaság jelképrendszere. Horváth Ádám Kazinczy közreműködésével készült arcképén például egész tárháza fedezhető fel ezeknek: koponya, szögmérő, körző, földgömb és kard is utal arra, hogy a költő 1789-től páholytag volt a pesti „Nagyszívűséghez” körében.¹²⁸ Born Ignác arcképén is megjelenik a körző, aki egy pozsonyi páholy tagja volt, Báróczy képmásán pedig – aki egy ideig Rádayval együtt egyazon bécsi társaság tagja volt – az

asztalra helyezett kalap utal hovatarozására. Ráday első metszetes arcképe készülésekor idején már a budai „Első ártatlansághoz” páholy körében tevékenykedett és bár a páholy ismert pecsétje nem tartalmaz ilyen jellegű szimbólumot, az arckép jelképrendszerében oly hangsúlyos váza talán burkoltan utal a társaság elnevezésére.

1792: Magyar Hírmondó

Koppi kötetével egyazon évben a Török Demeter és Kerekes Sámuel által szerkesztett bécsi *Magyar Hírmondó* is arcképmelléklettel emlékezett Ráday Gedeonról.¹²⁹ A szerkesztők szintúgy az 1790-es „jól sikerült” arcképet küldték olvasóiknak, de újrametszett magyar feliratokkal. Az *Orpheus* szűk olvasóközönsége után a bécsi lap országosan ismertté tette Ráday portréját. A metszet egy átgondolt és sikeres illusztrációs program részeként került közlésre, hiszen a bécsi folyóirat és annak közvetlen előzménye, a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* elsőként honosította meg hazánkban az Európa-szerte mind nagyobb népszerűségnek örvendő képes sajtó műfaját.¹³⁰

Kazinczy kortárs portrék iránti elkötelezettségében különösen a Kovachich Márton György által szerkesztett, Pesten német nyelven megjelenő *Merkur von Ungarn* példája játszott szerepet. Kovachich ugyanis lapja megindításától kezdve következetesen adta közre saját kora jeleseinek arcképeit. Már újságja első számában beharangozta, hogy a jövőben erényes és tudós férfiak, hazafiak, írók, feltalálók és tusok képmásait küldi meg majd olvasóinak.¹³¹ A többnyire bécsi rajzoló és metszők munkáját dicsérő képek között két író képmását közölte: Baróti Szabó Dávidét és Dugonics Andrását. Előbbi rajzolója ugyanaz a Thomas Klimess volt, kit nem sokkal később Kazinczy is foglalkoztatott. Kovachich metszői közt pedig Mark Quirin neve is feltűnt, akinek az első ízben itt közölt Pálffy Károly portréját évekkel később Kazinczy *Orpheus*-ába kölcsönözte.

Kovachich kezdeményezéseit Bécsben a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* (és utódlapja, a *Magyar Hírmondó*) teljesítette be. Görögök különösen elkötelezettek voltak a magyar nyelvű szépirodalom fellendítése iránt, folyóiratukkal egyúttal közönséget és ismertséget is igyekeztek szerezni a kibontakozó hazai irodalomnak.¹³² E népnevelő, a nemzeti nyelvet terjesztő, felvilágosult program részeként kaptak helyet a bécsi folyóiratban kortárs magyar írók arcképei. Görög és Kerekes Bécsben közeli barátságban álltak a magyar testőrírókkal, utóbbi bécsi lakásán a kassaihoz hasonló irodalmi társaság tartott rendszeres összejöveteleket. Kazinczy mindkettőjükkel szoros kapcsolatban állt, Görög Demeter segítségével jutott el a bécsi Artaria műkereskedésébe.¹³³ A lap fél évente egy közéleti portrét küldött olvasóinak.¹³⁴ E képmások kezdetben olyan főúri képmások voltak, mint Hadik András arcképe 1789-ben vagy Loudon Gedeon hadvezér portréja a rá következő évben.

Mindkettő metszője az a Mark Quirin volt, akit később Kazinczy is megbízásokkal látott el. Első irodalmi arcképét a folyóirat 1790 első felévéhez mellékelte: Baróti Szabó Dávid Klimess által festett képmását Görögök a *Merkur von Ungarn* 1786-os évfolyamából kölcsönözték. Ismételt közlésének aktualitását Baróti verseinek új kiadása adta. Az 1791-es esztendő első melléklete báró Orczy Lőrinc képmása volt, amely több tekintetben is a Ráday-portré egyik legszorosabb párhuzama. A képmást az íróként és nemesi pártfogóként egyaránt tisztelt főúr halála alkalmából közölte a lap.

Ráday Gedeon arcképe a folyóirat harmadik irodalmi portréjaként, az 1792-es évfolyam második felében jelent meg. A képmás kísérő szövege szűkszavúan emlékezett meg az elhunyról, akit „egész népünk halottjának” nevezett.¹³⁵ E kommentárnál találóbb volt az *Orpheus* nyomán közölt metszett újrafogalmazott felirata, amely Rádayban a magyar irodalmi nyelv kidolgozásának egyik úttörőjét üdvözölte: „Édesb hangzatokhoz szoktatván fülünket, nemes érzésre olvasztá szívünket.” A dedikációk magyarra fordítása általános gyakorlat volt a *Magyar Hírmondónál*. Orczy Lőrinc képmását – Rádayhoz hasonlóan – egy nyomtatásban megjelent halotti beszéd melléklete nyomán közölte a lap, de szükségesnek tartotta, hogy annak latin ajánlását magyar nyelvű gondolatokkal helyettesítse.¹³⁶ Az új feliratot megfogalmazó Révai Miklós az irodalmár, barát és műpártoló személyét emelte ki ajánlásában éppúgy, mint a lapban közölt, a báró emlékére írott költeményében: „Pártfogó s Író Társ vólt, Nyelvünk ügyében, Értékkel és tollal fáradt érdemében.”¹³⁷

A kortárs íróportrék körében több olyan ajánlás is található, amely magyar nyelven utalt az ábrázolt szépirodalmi érdemeire. Így Dugonics András rövid méltatása Vályi Andrástól: „Nyelvünk előmozdítója.” Vagy a Czetter Sámuel metszetében 1797-ban készült Báróczy Sándor-arckép, amelynek ajánló sorait írotársa, Batsányi fogalmazta: „Híven szolgálta a hazát! Fennlészem érdem. Míg el nem hagygy a szép szavát Árpád ditső Neme.” Ezekkel szemben az ebben az időszakban Kazinczy megrendelésére készült arcképek latin nyelvű feliratot kaptak. Magyarul csak később, a fogása után kiadott, pontozó modorú rézmetszeteket feliratozta. „A felülírás azon nyelven tétessék, melyet a legtöbben értenek” – deklarálta már ekkor a zempléni vitézek emlékműve kapcsán.¹³⁸

1815: *Kazinczy Minden munkája*

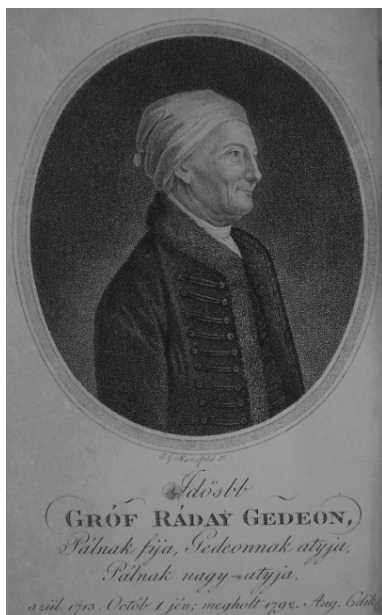
Kazinczy ismételten 1815-ben, saját írásai ötödik kötetének címlapjaként közölte mestere arcképét.¹³⁹ Istrukciói nyomán a portré bécsi metszője, Johann Mansfeld jelentősen átalakította az ismert 1790-es rézmetszetet: szimbolikus tárgyegyüttesét elhagyva csak az ovális keretbe helyezett képmásra koncentrált. Kazinczy börtönéveit követően fordult el a barokkos tra-

14. Thomas Klimess után Mark Quirin:
Gróf Ráday Gedeon, Oratio, 1792

15. Thomas Klimess után Mark Quirin:
Gróf Ráday Gedeon, Magyar Hirmondó,
1792

16. Thomas Klimess után Johan Georg
Mansfeld: Gróf Ráday Gedeon,
Kazinczy Minden Munkái, V, 1815.

17. Rohn és Grund könyvműve:
Ráday Gedeon, Koszorú, 1864

díciókat őrző portréstílustól. Újabb megrendeléseivel kivétel nélkül a letisztult formavilágú, pontozó modorú metszetstílust követték. Magyarországon a bécsi Schmutzer tanítványai, John, Adam, Neidl és Kohl által meghonosított, angliai eredetű puritán modor jól tükrözte, hogy a felvilágosodás hatására megújuló portréművészet elutasítva a járulékos, magyarázó kiegészítőket, annak érdekében, hogy a néző figyelmét zavartalanul az ábrázolt arcvonásaira irányíthassa.

Johann Mansfeld 1792-ben került kapcsolatba Kazinczyval, mikor Horváth Ádám emblematis keretes képmását készítette számára. Ebben az időszakban még Gvadányi József és Barkóczy érsek barokkos képmásainak metszeteit is a bécsi mester készítette.¹⁴⁰ Később Mansfeld a „nagy kiadás” főmunkatársává lépett elő, aki nem csak négy kötet valamennyi portréját jegyezte, de a harmadik kötettől kezdve a vignettáknak is ő volt a mestere.¹⁴¹ Mansfeldet érett rajzkultúrája mellett az tette kedvelté Kazinczy előtt, hogy igen jártasnak bizonyult az újabb, pontozó modorú portréstílusban. A tízes évek képmásait már kivétel nélkül e szellemiségben formálta meg. A Ráday-féle arcképhez hasonló átalakításnak vetette alá Orczy Lőrinc és Csehy József képmásait is, megtisztítva azokat minden járulékos jelképtől.

Kazinczyban már évekkel korábban felmerült a Ráday-arckép újraközlésének ötlete. 1812-ben Helmezynek írott levele szerint a „Fordított Egyveleg” tervezett kötetéhez öt „nagy magyar képét” szánta, köztük Rádayét.¹⁴² 1813-ból származó, 12 kötetes tervezetének már egyik kötetében sem szerepelt Ráday arcképe, de Helmezyhez 1814-ben írott levelében már ez állt: „az első Lieferungra Pászthory, Révai, Báróczy és Ráday Gedeon jelenik meg Neidl által metszve.”¹⁴³

Az oly rég óta tervezett összegyűjtött munkák kiadása végül 1814 és 1816 között Trattner pesti nyomdájában készült el. Az első és kilencedik kötet 1814-ben jelent meg, az utóbbiban Friedrich John metszetében Pászthory Sándor arcképe kapott helyet, az elsőben antikizáló büszként pedig Révai pontozó modorú portréja, Weiss metszetében.¹⁴⁴ 1815-ben Kazinczy munkáinak újabb öt köteté került a nyilvánosság elé. Valamennyit Mansfeld metszete pontozó modorban, Orczy Lőrinc, Csehy János és Ráday arcképeit korábbi, emblematis keretes mintaképek nyomán, Spissich János és Wesselényi Miklós portréit pedig Ehrenreich Sándor arcképcsarnokának mintái után.¹⁴⁵ Az utolsóként, 1816-ban közönség elé került kötetet Teleki József konzervatív stílusú, még 1791-ben Jakob Adam által metszett képe díszíti. E sorozaton belül csak a Barkóczy-portré volt hasonló hozzá.¹⁴⁶

Kazinczy kezdettől fogva a régi portré újrametszésében gondolkodott. 1812-es levelében új formaként szoborbüsztet imitáló arcmást javasolt: „olgy formán, mintha a fejek nem festés, hanem faragás után készítettek volt, s így Hérosokat adnának elő.”¹⁴⁷ Javaslatát a meggyőződését tükrözte, hogy a plasztika eredendően erősebb eszményítő képességgel rendelkezik mint a festészet, ezért a szobrászati képmások inkább megfelelnek a megrendelő

emlékállító, heroizáló szándékainak: „Képből sokkal igazabban ismerkedik meg az ember azzal a kit ismerni lángol. A faragás inkább idealizál mint a festés” – írta Csereynek.¹⁴⁸ Másutt így nyilatkozott: „Faragott munkákban csak ideálokat kell bírni s látni, vagy az ideálig emelt portraikat.”¹⁴⁹ Funkció alapján tett megkülönböztetése szerint pedig az idealizáló, így a faragott képmás inkább a nyilvánosságra szánt portrénak felelt meg.¹⁵⁰ Révai, Dayka és Báróczy képmása ebben a formában, antik szoborbüszttöt imitáló modorban készült. Ráday esetében az eszményítés, heroizálás legmagasabb fokát képviselő ábrázolási mód joggal merült fel, hiszen az maradéktalanul kifejezte volna az elhunyt mester iránti tanítványi hálát.

A formai stíluselemek metamorfózisát kép és szöveg megváltozott viszonya is követte. A századvég bőbeszédű inscriptioit, kommentáló citátumait szűkszavú adatközlés váltotta fel. A felirat egyértelműen levált a képről, egyedüli dekoratív összetevője immár csupán kalligrafikus jellege maradt. Közlése pusztán a genealógiai adatokra (nem, kor, családi viszonyok) szorítkozik: „Idősebb Gróf Ráday Gedeon, Pálnak fija, Gedeonnak atyja, Pálnak nagy-atyja. szül. 1713. Octób. 1-jén; megholt 1792. Aug. 6dik.” E tárgyilagos sorokból éppúgy, mint magáról a képről minden olyan utalás elmaradt, amely az ábrázolt tevékenységi körével függne össze. Modellje mindenekelőtt önmaga személyes képviseletében jelenik meg, közösségi érdemeit a nyilvános emlékállítás gesztusa hordozza.

1864: Magyar költők arcképcsarnoka

Kazinczy halála után a Ráday-portré utolsó jelentős újraközlésére 1864-ben került sor. Az abszolutizmus közegeben az arckép a korábbiaktól gyökeresen eltérő formában és értelmezésben jelent meg. Rohn és Grund nyomdájában immár a korszerű kőrajz technikájával sokszorosították a képet. Mansfeld rézmetszetéhez hasonlóan az emblematis keretelés itt is elmaradt, az előbbinél szűkebb kivágatban csupán a figurára koncentrált a rajzoló. A tükörfordított nyomat az arcvonásokat és a ruházatot részleteiben is követte.

A litográfia a *Koszorú* 1864-es évfolyamában jelent meg a *Magyar költők arcképcsarnoka* sorozat részeként.¹⁵¹ Az önkényuralom korlátozott közéleti mozgásterében különös népszerűségnek örvendtek a grafikai arcképcsarnokok. A hagyományos családi ősgalériák individuális és az uralkodói képcsarnokok dinasztikus horizontján feltűntek a nemzeti alapon szerveződő közösségek panteonjai, amelyek szakítva a vérségi kötelék tradíciójával immár a szellemi kiválóság és a közösségi szolgálat elvei mentén formálódtak. Az új célokat szolgáló mintaképek felmutatásában kezdettől fogva nagy szerepet kapott a sajtó mellé társuló sokszorosított grafika, amely a nemzeti panteon fennkölt gondolatát és nehézkes megjelenését a sajtó populáris, kommersz, ám igen mozgékony és közvetlen közegébe ültette át. A folyóiratokban össze-

függő alcímmel és átgondolt programmal közölt portrészorozatok egyfajta virtuális nemzeti panteonokként léptek működésbe. Ahogy az emlékműállítások esetében, úgy a panteonizáció egyéb formáiban is kivételes figyelem hárult az irodalmárookra.¹⁵² Az önkényuralom éveiben a kortárs grafikai arcképcsarnokok többsége a nemzeti nyelvű irodalom és művészet nagyságait gyűjtötte egybe. A *Hölgyfutár* 1855–1856-ban, Barabás Miklós rajzai nyomán készült magyar irodalmi és színművészeti arcképcsarnoka a nagyközönség körében és a szűkebb irodalmi berkekben egyaránt sikeresnek bizonyult.¹⁵³ Vahot Imre 1856-ban 34 magyar író allegorikus keretbe foglalt arcképét gyűjtötte egy lapra.¹⁵⁴ Az ötvenes évek végén a hazai irodalmárok kultuszának építésébe a korszak legsikeresebb lapkiadója és a nemzeti nyelvű irodalom elismert támogatója, Heckenast Gusztáv is bekapcsolódott. 1858-ban „Magyar írók arcképei és életrajzai” címen megjelent válogatása negyven magyar író pályaképét és portréját foglalta magába.¹⁵⁵ Egy hírlapi közlemény szerint Heckenast 1859-ben már egy nagyobb szabású irodalmi panteon létrehozását is fontolgatta: Barabás Miklós közreműködésével olajfestésű irodalmi panteont tervezett.¹⁵⁶ Noha ennek későbbi sorsáról nincs közelebbi információnk, 1863-ban a kiadó Zilahy Károly „Magyar koszorúsok albumához” már a korábbinál lényegesen igényesebb, rézmetszetű íróportrékat mellékelte.¹⁵⁷

Ráday Gedeon már nem volt törzstagja az ötvenes-hatvanas években körvonalazódó magyar irodalmi kánonnak. Beemelése a *Koszorú* arcképcsarnokába kivételnek tekinthető. A hatvanas évek ezen legjelentősebb irodalmi arcképcsarnoka Arany János nevéhez kötődik, aki a *Koszorú* szerkesztőjeként folyóiratához mellékelte író társai arcképeit. Panteonja „Magyar költők arcképei” címen, sorszámozva 1863 és 1865 között jelent meg. A tizenöt képmás Zrínyi Miklóstól Berzsenyi Dánielig a magyar irodalom kezdeteinek képviselőit idézte meg, rövid életrajzok kíséretében.¹⁵⁸ A portrék sorában maga Kazinczy is helyet kapott, akiben az abszolutizmus közönsége az 1859-es országos ünnepek óta a nemzeti nyelvű irodalom megteremtőjét tisztelte.

Arany János Ráday-portré mellé írott kommentárja a báróban elsősorban a magyar kultúrát támogató arisztokrácia képviselőjét tisztelte.¹⁵⁹ Rövid történeti áttekintése szerint a felvilágosodás előtt a magyar költészet legjobbjai a nemesség, arisztokrácia köréből kerültek ki, míg a 18. század végétől a plebejus származású irodalmárok köre, a középosztály vált kulturális téren meghatározóvá. A főúri, nemesi származású írók egyre ritkábbak, Jósika Miklós, Eötvös József vagy Kemény Zsigmond a példamutató kivételek közé tartoznak. Arany Rádayban emellett a magyar rímes verselés meghonosítóját dicsérte, kitérve saját kora rossz nyelvi szokásaira, a főúri körök idegen kifejezésekkel szennyezett beszédmódjára.

Arany kora tehát immár a történelmi perspektívából szemlélődő utókor pillantásával tekintett Rádayra, akinek arcvonásait éppúgy saját igényei

szerint formálta át, mint életútját. Ennek az utókornak már nem volt szüksége az egykori péceli krétarajz közvetlenségére, merthogy Rádayban nem a „szent Öreget”, hanem a főúri mecénást kívánta látni. Ennek megfelelően a *Koszorú* rajzolója a személyesség egykori szimbólumát, a házispakát prémes fejfedőre cserélte, olyan viseletre, amely maradéktalanul illeszkedett ahhoz a toposzhoz, amelyet a modern kor egy 18. századi főúrról alkotott.

JEGYZETEK

- ¹ *Orpheus egy hónapos írás a józan-gondolkodásnak, igazabb izlésnek és magyar történeteknek elő-segállítására.* Kiadta Széphalmy Vintze [Kazinczy Ferenc]. Fűskuti Landerer Mihály, Kassa, 1790. – I. kötet: 1790. január, február, március, április; II. kötet: május, június, július, augusztus; Teljes szövegének kritikai kiadása és a lap részletes eseménytörténete: *Első folyóirataink: Orpheus.* (Csokonai Könyvtár. Források. 7.) S. a. r.: Debreczeni Attila. Debrecen, 2001. – DEBRECZENI Attila: *Az Orpheus története.* In.: uo. 389–399.
- ² „Magam fizetem mellé tett rézre metszetteket, a nélkül, hogy ezért akár pénzt akár nyomtatványokat kapjak.” – *Kazinczy Ferenc levelezése.* XXIII. Kiad. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza. Budapest, 1960. – A továbbiakban: Lev. XXIII., 29.
- ³ Az első, januári szám mellé szánt kép némileg késett: „Az első Kötethez készített FŐ-CANCELLARIUS Képe Bétsből el nem érkeze, és így azt a Vevők tsak a hónap darabjával fogják kaphatni.” – I. kötet tartalomjegyzéke után.
- ⁴ Rézmetszet. Jelezve a képen balra lent: Thomas Klimess pinxit 1788; jobbra lent: Q. Mark sc. A metszet várható megjelenéséről már az első, januári szám tartalomjegyzékében értesítette olvasóit: „A második Kötet elibe pedig BÁRÓ RÁDAYNAK képe fog tétettni mellynek tökéletesen hasonlító volta felől felelhetek.” – uo. 306.
- ⁵ *Ráday Pál Emlékkönyv.* Szerk.: ESZE Tamás. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1980.
- ⁶ MEZEI Márta: *Ráday Gedeon.* Budapest, 1965.
- Y [ARANY János]: *Ráday Gedeon. Kísérletül arcképéhez.* Koszorú, 1864/26, június 26., 601–605. – Újra közölve: Uő: Prózai dolgozatai. Írói arcképek. Ráday Gedeon. In.: *Összes munkái*, V. kötet, Ráth Mór, Budapest, 258–268.
- ⁸ TOLDY Ferenc: *A magyar költészet története.* I–III. Pest, 1867. – Újra közölve: Budapest, 1987, 67.
- ⁹ MEZEI Márta: *Nyilvánosság és műfaj a Kazinczy-levelezésben.* Budapest, 1994; DEBRECZENI Attila: *Egy korszak kijelölése. (Közelítés a XVIII. Század végének magyar irodalmához.)* In: In honorem Tamás Attila. Szerk.: GÖRÖMBEI András. Debrecen, 2000, 65–79.
- ¹⁰ *Magyar Museum*, 1788. II, 77.
- ¹¹ Uo. 1792. IV. 397.
- ¹² Uo. 398.
- ¹³ Uo. 401–402.
- ¹⁴ BALÁZS László: *A Ráday család és könyvtára.* In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve, VI. Budapest, 1989, 135–143.; KOÓS Judith: *Ráday Gedeon könyv- és műgyűjteménye a XVIII. században.* Aszód, Petőfi Múzeum, 1994. BERCZ Ágnes: A Ráday Gyűjtemény ősnomtatványai és válogatott könyvritkaságai. Ráday Gyűjtemény, Bp., 2004.
- ¹⁵ Idézi: PRUZSINYSZKY Pál–HAMAR István: *A budapesti Református Theológiai Akadémia Ráday-könyvtárának múltja és jelene.* Budapest, 1913, 24.
- ¹⁶ A könyvtár mintegy 10 ezer kötetet tett ki. Összehasonlításként a marosvásárhelyi Teleki-téka 13 ezres, az Orczy könyvtár kb. 8 ezres könyvállománnyal rendelkezett – KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. Századi Magyarországon.* Budapest, 1983, 558–559; Arányait tekintve, egy 1800 körüli kimutatás szerint a könyvtár súly-

- pontját ugyan továbbra is a teológiai munkák alkották (854 kötet), de a felvilágosodás hatását jelezte 403 kötet szépirodalom és 449 történelmi vonatkozású munka.
- ¹⁷ Petrus LAMBECIUS: *Commentariorum de augustissima bibliotheca caesariae Vindobonensis*. Wien, 1669.
- ¹⁸ *Allgemeine Künstler Lexikon*. Zürich, 1763.
- ¹⁹ J. A. Eberhardt: *Theorie der schoenen Wissenschaften*. Halle, 1768.
- ²⁰ A könyvtárszoba Orpheus-ciklusa és a díszterem Ovidius *Metamorfózisa* nyomán készült falképeinek metszetes forrásai egyaránt fellelhetők a könyvtárban: *Temple des Muses*, Amsterdam, 1733; OVIDIUS: *Metamorphosis*. 1732, Bernard Picart és Philipp von Gunst rézmetszeteivel – ZSINDELY Endre: *A péceli Ráday kastély*. Művészettörténeti Értesítő, 1956, 253–277; Uő: *A péceli Ráday kastély*. Budapest, 1959; A metszetek mellett a kastélydekoráció forrása volt a gróf numizmatikai gyűjteménye is – HUSZÁR Lajos: *Az éremgyűjtő Ráday Gedeon*. In.: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve I. 1956, 46–55.
- ²¹ Képzőművészeti gyűjteményéről: KOÓS Judith: *A Kazinczy Rádayak képgyűjteményének története*. In.: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve III. Budapest, 1984, 75–90; Valamint: KOÓS 1994 i. m.
- ²² Zsindely Endre ezt a Ráday szemléletétől idegen gyűjteményi egységet a gróf fiának udvari „rangszerző” ambíciójához kötötte: ZSINDELY 1956 i. m. 267.
- ²³ CENNERNÉ WILHELM B Gizella: *Arcképek Elias Widemann 1646-os és 1642-es rézmetszetsorozatából*. In: Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Kiállítási katalógus. Szerk.: BUZÁSI Enikő. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1988, 52–57.
- ²⁴ „Eruditi Hungari, quorum imagines possideo, aut haberi possunt.” – A Ráday-család levéltára, ltsz.: 3489 – A jegyzék közlése: KOÓS 1994, i. m. 139–143.
- ²⁵ Hasonló monokróm képesfalat alakított ki Teleki Sámuel marosvásárhelyi könyvtárszobájában, amint ez Johann Martin Stock enteriőrbe helyezett arcképén is látható – MNG, ltsz.: 55.1606; 1787-ből – A Teleki-téka arcképgyűjteményében a családtagok mellett híres magyar férfiak, uralkodók és a szellem kiválóságai is helyet kaptak – ENTZ Géza: *A magyar műgyűjtés történetének vázolata 1850-ig*. Budapest, 1937, 68; F. CSANAK Dóra: *Teleki József és a művészetek*. In: Művészet és felvilágosodás. Művészettörténeti tanulmányok. Szerk.: ZÁDOR Anna és SZABOLCSI Hedvig, Budapest, 1978, 553–584. A gyűjteményről Kazinczy is beszámolt: *Tudományos Gyűjtemény*, 1817. VII. 145.; ide egyébként Kazinczy Thomas Klimess által Baróti Szabó Dávidról festett arcképét küldte meg. A körben hasonló gyűjteményt alakított ki Cserey Farkas–ENTZ 1937. i. m. 68.
- ²⁶ Bár az olajfestésű képesfal nem nyerte el Kazinczy tetszését: „Dolgozó szobáskájában magyar tudósok képei fityegnek, mind egy nagyságban s formában. Irtoztató másolás! Olajban tusszínre, azaz feketén, mintha réznyomás volna.” – KAZINCZY: *A Rádayak*. In: Uő: *Magyar Pantheon. Életrajzok és életrajzi jegyzetek*. Kiadta: Abafi Lajos. Bp. é. n. [1883], 8.
- ²⁷ ZSINDELY Endre: *Mányoki Ádám levelei Ráday Pálhoz*. Művészettörténeti Értesítő, 1954, 270–276.
- ²⁸ Ráday Pál, 1724–1726, vászon, olaj, 90×73; Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, Budapest; Ráday Pálné, Kajali Klára, 1724–1725, vászon, olaj, 90,5×73 cm, ugyanott – részletes leírásuk és adataik: BUZÁSI Enikő: *Mányoki Ádám (1673–1757)*. Monográfia és oeuvre-katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2003, 284–285. – kat. A. 131–132., rep.: 52–53. színes kép; lányukról, Ráday Eszterről készült Mányoki-portré csak reprodukcióból ismert – BUZÁSI i. m. 284. – kat. A. 129., rep.: 98. kép.
- ²⁹ „A régiebb portrék közül, melyek náluk láthatók, talán legelső helyet érdemel Ráday Pálé s fiáé, az idősb Gedeoné, melyek Pécelen tartatnak.” – KAZINCZY Ferenc: *Festés, faragás nálunk*. Hazai és Külföldi Tudósítások, 1812; „Ich hoffe, Sie haben in dem Sall die in Tuschanier gemahlten Tableaus, u. die Bilder von Paul, von Gedeon I. u. Gedeon II., zeigen lassen. Die ersten sind von Mányoki...”

- *Kazinczy Ferenc levelezése*. Kiad.: VÁCZI János. I–XXI. Budapest, 1890–1911. A továbbiakban: Lev. XI. 1813. szeptember 8., 47. Rummy Károly Györgynek; „szemének színe éltesb napjaiban nem az volt, ami gyerekkorában, mert Mányokinak a festésén, mely Pécelen függ, más színű, pedig Mányoki felől nem lehet fölteni, hogy abba megtévedt volna.” – Majd nem sokkal később ugyanott: „Ráday Pálnak és Pálnének képét Mányokitól, a Gedeonét és Gedeonnét egy más valakitől [...] bírja Pécel s igen hív kidolgozásban.” – Kazinczy Rádayak i. m. 31.; BUZÁSI i. m. 285. kat. A. 130.
- ³⁰ KAZINCZY Ferenc: *A Rádayak*. Felső-Magyarországi Minerva, 1827. II; Újra közzöve: uő: Magyar Pantheon. Életrajzok és életrajzi jegyzetek. Kiadta: ABAFI Lajos. Bp. é. n. [1883] (benne: Gróf Ráday Gedeon, az első, Ráday Pálnak, Rákóczi secretariusának fia, és ekkor egyetlen a családjában. 1–19; A Kazinczy Rádayak. 20–35.)
- ³¹ *Pályám emlékezete* címmel, a Tudományos Gyűjtemény 1828. évi I., II., XI. és XII. számában jelent meg, időben 1792-ig jutott el; 1827–28 folyamán került papírra; Az általam hivatkozott szövegkiadás: KAZINCZY Ferenc: *Pályám emlékezete*. In: Kazinczy Ferenc műveiből. Szerk.: VÁCZI János. Budapest, 1903, 177–343. – Kazinczy önéletrajzai nyolc ismert szövegváltozatának és a *Pályám emlékezete* különböző kiadásainak tisztázása: NÉMETH Zoltán: *A Pályám emlékezete szöveggyománjáról és az önéletrajz tervének eredetéről*. Irodalomtörténeti Közlemények, 2002/5–6, 611–626.; ORBÁN László: *Kazinczy Ferenc Pályám emlékezete címen ismert önéletrajzának kéziratai és kiadásai*. Irodalomtörténeti Közlemények, 2002/5–6, 627–650.
- ³² Lev. I. 136. szám, 1788. július 8., 195.; A találkozót Ráday július 28-i levelében ismét sürgette: Lev. I. 139. szám, 199.
- ³³ KAZINCZY Pályám i. m. 272.
- ³⁴ KAZINCZY Rádayak i. m. 7; KAZINCZY Pályám i. m. 270.
- ³⁵ KAZINCZY Pályám i. m. 271.
- ³⁶ KAZINCZY Rádayak i. m. 31.
- ³⁷ Kazinczy egyik szövege szerint Klimess véleménye segítette a döntésben, aki azt tanácsolta, hogy maradjon csak abban az öltözetben, amiben egyébként is lenni szokott, míg másutt úgy emlékszik vissza, hogy ő maga tanácsolta a házisapka viseletét. – KAZINCZY Rádayak i. m. 10.; KAZINCZY Pályám i. m. 272.
- ³⁸ KAZINCZY Pályám i. m. 270–274; KAZINCZY Rádayak i. m. 9, 31.
- ³⁹ BÍRÓ Ferenc. *Irodalomtörténet és művészet-történet*. Ars Hungarica, 1981/2, 185–186.
- ⁴⁰ Hasonló fejviseletben tűnt fel Bause festménye után készült metszeten.
- ⁴¹ Az irodalmi portrékról: PIPER, David: *The Image of the Poet*. Oxford, 1982.
- ⁴² Budapest, Szépművészeti Múzeum, ltsz.: 53.461 – párdarabja a pozsonyi Slovenska Narodna Galerie-ban.
- ⁴³ N. n.: *A régi gróf Ráday-féle képtár elárverezése*. Művészet, 1902, 429. – Rep.: 428.
- ⁴⁴ A 73 darabos metszetaryag Kupeczky apostolsorozatát és braunschweigi önarcképének másolatát, továbbá Mányoki kilenc arcképének metszetsorozatát őrizte – SZABÓ Júlia: *Jan Kupeczky apostolsorozatának metszetsorozatát a Ráday-gyűjteményben*. A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 1983. Budapest, 1984, 99–111.
- ⁴⁵ KAZINCZY Pályám i. m. 270.
- ⁴⁶ A szellemi apa kereséséről: DÁVIDHÁZI Péter: „*Iszonyodnám enmagam előtt*.” *Egy írói Oidipusz-komplexum drámája*. In: Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: TAKÁTS József. Kijárat, Budapest, 2003, 249–288.
- ⁴⁷ KAZINCZY Rádayak i. m. 21–22.
- ⁴⁸ Uo. 30.
- ⁴⁹ Uo. 17.
- ⁵⁰ Lev. V. 1298. szám, 1798. július 28.
- ⁵¹ KAZINCZY Pályám i. m. 223.
- ⁵² Lev. I. 77. szám, 1785. október 13.
- ⁵³ Lev. I. 61. szám, 1786. január 12., 89.
- ⁵⁴ BUZÁSI Enikő: *A barátság-motívum térhódítása a 18. század portréfestésében*. Művészettörténeti Értesítő, 1984, 212–237.
- ⁵⁵ Lev. X. 2390. szám 1813., 263. o.
- ⁵⁶ Lev. XXII. 5623. szám, 1829 – Guzmics Tivadarnak.
- ⁵⁷ „Képedet szövetséged jeléül 27. Mart. 1789 küldöttem, én pedig 11. Apr. Vettem, válassz a két nap közül egyet, a melyen ba-

- ráságunknak innepet szenteljek. Édes lesz mind holtomig ennek emlékezet.” – Lev. I. 197. szám, 1798. április 17., 326. – Később Kazinczy meglátogatta Horváthot Balatonszárszón és így írta le együttlétüket: „Öszszefont karral jártunk fel s alá szobájában, dolgainkat emlegettük, s szívünk érzette, hogy bódogok vagyunk, hogy szerettetünk [...] minden tartózkodás nélkül tettünk mindent, annyira mintha régi esmerősök, testvérek volnánk.” – Orpheus, 1790, I. 179.
- ⁵⁸ DANKÓ Imre: *A barátság mint irodalom-szervező erő Kazinczy körében*. Új Magyar Múzeum, 1944, 64. (61–65.)
- ⁵⁹ Cserey Kazinczynek 1808. augusztus 17. – Idézi: KAZINCZY Ferenc: *Árnyékrajzolatok*. Egyetemi, Budapest, 1928. – A családtagokról és barátokról rajzolt árnyképek hasonló baráti gesztust jeleztek.
- ⁶⁰ Lev. III. 784. szám, 1805. július 14. 372.
- ⁶¹ Lev. I. 148. szám, 1788. szeptember 27. 213.
- ⁶² KAZINCZY Rádayak i. m. 7.
- ⁶³ Az irodalmi panteonokról: PORKOLÁB Tibor: *A hódolat retorikája. (A magyar irodalom pantheonja.)* Irodalomtörténet, 1998/1–2, 253–270.
- ⁶⁴ MARGÓCSY István: *Az 1859-es Kazinczy-ünnepélyek nyelvhasználatához*. In: *Az irodalom ünnepei*. Kultusztörténeti tanulmányok. Szerk.: KALLA Zsuzsa. Budapest, 2000, 109–118.
- ⁶⁵ KAZINCZY Rádayak i. m. 31.
- ⁶⁶ Kazinczy portréesztétikájának összefoglalása: SZABÓ Péter: *Kazinczy portré-esztétikája*. *Ars Hungarica*, 1983/2, 277–282; CSATKAI Endre: *Kazinczy és a képzőművészetek*. Budapest, 1983.
- ⁶⁷ *Felsőmagyarországi Minerva*, 1827, 1339. – G. LAVATER: *Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe*. Leipzig – Winterthur, 1775.
- ⁶⁸ KAZINCZY Rádayak i. m. 7.
- ⁶⁹ Uo.
- ⁷⁰ Lev. X., 2390. szám, 1813, 626. Kis Jánosnak.
- ⁷¹ *Hazai Tudósítások* 1805. I. 397.
- ⁷² *Felsőmagyarországi Minerva*, 1827. 1339–1340.
- ⁷³ Lev. III., 775. szám, 1805. június 8., 365.
- ⁷⁴ Lev. III., 769. szám, 1805. június 2. 354.
- ⁷⁵ *Hazai Tudósítások*, 1806. II. 119–120.
- ⁷⁶ KAZINCZY: Pályám i. m. 211.
- ⁷⁷ ABAFI Lajos: *Előszó*. In: KAZINCZY Rádayak i. m. IV.
- ⁷⁸ Lev. XI., 2565. szám, 1814., 166.
- ⁷⁹ Lev. III., 622. szám, 1803. 107.
- ⁸⁰ Lev. XII., 2783. szám, 1814. 209.
- ⁸¹ Forrásként CSATKAI Endre: *Kazinczy és a képzőművészetek*. Budapest, 1983, 75. kép-jegyzékét használtam, mely a megjelent arcképeket veszi sorra. A meg nem jelent, de Kazinczy megrendeléseire köthetőkre Rózsa György utalt: RÓZSA György: *Kazinczy Ferenc a művészetben*. Művészettörténeti Értesítő, 1957, 177. Az alább tárgyalt 24 rézmetszet mellett egy litográfia látott napvilágot, már Kazinczy halála után *A Teleki Ház* című kötetben (1831), Teleki Lászlóné arcképével, Schmied J. rajza után.
- ⁸² 1. Pálóczy Horváth Ádám – festette: Kóré Zsigmond, metszette Mansfeld 1792-ben; 2. Viczay József – festette: Szekeres, metszette: Czetter Sámuel, 1803, megjelent: *Minerva*, 1827 (RÓZSA György: *Czetter Sámuel*. In: Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1952. Budapest 1953, kat. sz. 50.); 3. Virág Benedek – festette Stunder János Jakab, rajzolta: Kininger, metszette: Neidl, 1803; 4. Török Lajos – festette: Klimess 1787, metszette: Neidl, 1806; 5. Somssich Lázár – metszette: Czetter Sámuel 1802, (RÓZSA i. m. kat. sz. 49.) – RÓZSA 1957. i. m. 1957, 177.
- ⁸³ Kazinczy a metszet lenyomatait Kovachichtól kapta meg: Rózsa 1957 i. m. 188; D. SZEMZŐ Pirokska: *A magyar folyóiratilusztráció kezdetei*. In: Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1953. Budapest, 1954, 160; Festője Rózsa György szerint J. G. Bauer miniatürfestő vagy G. W. Bauer arcképfestő lehetett.
- ⁸⁴ MNM TKCS Ltsz. 4388.
- ⁸⁵ Lev. III., 1804. december 15., 240. – Ugyanerről Cserey Farkasnak írott levelében is szólt: uo. 741. szám, 304.
- ⁸⁶ Lev. IV., 1049. szám, 1806., 432.
- ⁸⁷ Lev. X., 2271. szám, 1812. 14.
- ⁸⁸ Lev. XI., 2542. szám, 1813. 108. – Ezek a következők: Báróczy Sándor, Pászthory

- Sándor, Révai Miklós, Bartsay Ábrahám, Orczy Lőrinc, Teleki József, Virág Benedek, Kis János, Wesselényi Miklós, Vay Miklós, Rát Miklós, Spissich János – Az itt felsoroltakból nyolc arckép elkészült és megjelent. Virág Benedek portréja nem került nyilvánosság elé, Ráth és Vay arcképe pedig csak terv maradt.
- ⁸⁹ „Képe tulajdon kezem rajzolatja szerint készült” – írja a kötet bevezetőjében Kazinczy – *Újhelyi Dayka Gábor versei*. Pest, 1813. – Kazinczy rajza eredetileg talán árnykép volt, Kininger feltehetően azt rajzolta át antikizáló büsztté: RÓZSA 1957 i. m. 187. – Lev. II., 572. szám.
- ⁹⁰ Dayka i. m. bevezetője, XLVIII. oldal.
- ⁹¹ Festette: Kininger – Metszette: Weiss D. – MNM TKCS Ltsz.: 843; „Hogy emelhessem becsét, büsztt gyanánt metsztem ki, mintha a fej márvány volna” – KAZINCZY Ferenc: *Báróczy Sándor*: Hazai és Külföldi Tudósítások, 1810. I. 195. skk. Újra közölve: Kazinczy Ferenc: *Magyar Pantheon*. Pest, 1883, 235.
- ⁹² KAZINCZY: *Festés, faragás...* In: KAZINCZY Ferenc: *Verseik, műfordítások, széppróza, tanulmányok*. Szerk.: SZAUDER Miklós. Budapest, 1979, 894.
- ⁹³ Kazinczy Rádayak i. m. 7.
- ⁹⁴ RÓZSA 1957 i. m. 184.
- ⁹⁵ GARAS Klára: *Magyarországi festészet a XVIII. században*. Budapest, 1955, 226; RÓZSA 1957 i. m. 189.
- ⁹⁶ A metszet a *Hazai tudósítások* 1790-es évfolyamában jelent meg.
- ⁹⁷ KAZINCZY Rádayak i. m. 7.
- ⁹⁸ Lev. IX., 1091. szám, 1811. 139. – Szentgyörgyi Józsefnek.
- ⁹⁹ Kovachich lapja számára készíti Quirin 1787-ben Károlyi Antal, Skerlecz Antal és Erdődy Pál arcképeit.
- ¹⁰⁰ Kiss Jánosnak írta 1813-ban egy készülő arcképe kapcsán: „Kérni fogom Trattnert [...], hogy a Te képedet ne más vesse, hanem Neidl. Őtet én fogom a metszésben igazgatni, s arra veszem, hogy a próbanyomatványt mindaddig ne küldje meg Trattnernek, míg én nem láttam.” – Lev. X. 2390. szám, 1813., 263.
- ¹⁰¹ Idézi: HUBAY I.: *Kazinczy Ferenc a könyvbarrát*. Magyar Könyvszemle, 1946, 38.; Lásd még: HAIMAN György: *Kazinczy és a könyvművészet*. Budapest, 1981.
- ¹⁰² Lev. III., 741. szám, 1805. március 31., 304.
- ¹⁰³ Lev. XII., 2879. szám, 1815.
- ¹⁰⁴ Idézi: CSATKAI Endre: *Kazinczy és a képzőművészetek*. Budapest, 1983. 59.
- ¹⁰⁵ Lev. X., 2271. szám, 1812.
- ¹⁰⁶ Az 1806-ban Sárospatakra került gyűjteményben 461 arckép, 363 várabrázolás és 119 térkép található – SINKÓ Katalin: *Kazinczy és a műgyűjtés*. *Ars Hungarica*, 1983/2, 270.
- ¹⁰⁷ A gyűjtemény része Elias Widemann 1649–1651 közt megjelent *Hungariae Heroum Icones* című munkája is, mely a legkorábbi magyar grafikai arcképcsarnoknak tekinthető. – *Kazinczy Ferenc metszetgyűjteménye Zemlén levéltárában*. Össz.: HÓGYE I. Sátoraljaújhely, 1992.
- ¹⁰⁸ Lev. I. 166. szám, 1789. január 3., 247. – A kassaihoz hasonló irodalmi lapok köré szerveződő társaságok másutt is alakultak az országban, például Komáromban Péczeliék a *Mindenes Gyűjtemény* körül vagy Görög Demeter és Kerekes Sámuel bécsi *Magyar Hírmondója* körül kialakult bécsi irodalmi kör. A kassai kör munkásságáról: HOFBAUER László: *Vidéki irodalmi társaságok története a XVIII. Századtól a XIX. századvégéig*. Budapest, 1930; KOVÁTS Miklós: *A Város és az Író. Kazinczy Kassája és Kassa Kazinczyja*. Madách, Pozsony, 1994.
- ¹⁰⁹ Tudományos Gyűjtemény, 1826. X. 101.; Ezt megelőzően irodalmi lapok csak mint politikai folyóiratok mellékletei jelentek meg, így a bécsi *Magyar Musa* (1787–1793) Szatsvay Sándor *Magyar Kurírja* mellett, majd a pozsonyi *Magyar Musa* Patzkó Ferenc szerkesztésében (1787–1788) a pozsonyi *Magyar Hírmondó* melléklapjaként. – A korszak sajtójáról: PONGRÁCZ Alajos: *Szépirodalmi folyóirataink 1848-ig*. Franklin, Budapest, 1930; KÓKAY György: *A magyar hírlap és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795)*. Budapest, 1970; Uő: *Felvilágosodás, kereszténység, nemzeti kultúra*. Budapest, 2000, 111–190.
- ¹¹⁰ A címadás körül zajló vitában Kazinczy *Magyar Parnasszust*, Batsányi *Magyar Museumot* javasolt – Lev. I. 165–167, 184.

- ¹¹¹ KÓKAY 1970, 157.
- ¹¹² Minderről részletesebben: DEBRECZENI Attila: *Az Orpheus története*. In: Első folyóirataink 2001 i. m. 390.
- ¹¹³ N. n.: *B. Rádaynak Pétzeli palotája*. Orpheus, 1790/1, 33.; N. n.: *A Pétzeli Palota*. Orpheus, 1790/4, 434.
- ¹¹⁴ A folyóirat legfrissebb irodalomtörténeti elemzése: DEBRECZENI Attila: *Kazinczy Ferenc Orpheusa: program és szerep*. In: Első folyóirataink 2001. i. m. 359–386.
- ¹¹⁵ Lev. I. 146. szám, 1788. szeptember 22., 210. – A levél végéhez Kazinczy hozzáfűzte: „Ez festette le Rádayt, veres crayonba, melyet aztán rézbe metszettem.” – Kazinczy szeptember 27-i keltezésű levelében megadta Klimess címét és ajánlotta őt további munkákra – Lev. I. 148. szám, 213.
- ¹¹⁶ Lev. II. 308. szám, 1790. április 9., 56. – A levélhez Kazinczy hozzáfűzte: „Tudniillik, azt mondtam Rádaynak Péczelen 1788. hogy a velem Kassáról Bécsbe visszamenő Klimesch vágy az ő fejét crayonba festhetni.”
- ¹¹⁷ Uo. 62.
- ¹¹⁸ Lyra és aulosz babérkoszorúval átfogva jelenik meg Gyöngyösi, Báróty és Horváth arcképén. A babérkoszorú tölgyfa- és palmaággal együtt alkot dicsőségszimbólumot Orczy, Horváth és Baróti képmásán.
- ¹¹⁹ Lev. XXIII. 23. – A párhuzam kibontása: Debreczeni 2001. i. m. 370.; PÁL József: *Kazinczy Orpheusáról*. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVII. Miskolc, 1989, 205–225.
- ¹²⁰ Szó szerinti fordítása: „A Múzsák barátjának és az ő Kazinczy F.-ének”.
- ¹²¹ BUZÁSI 1984, 229, 233.
- ¹²² A portrét a reprezentációs rétegek mentén vizsgálja: WEST, Shearer: *Portraiture*. (Oxford History of Art) Oxford University Press, New York, 2004.
- ¹²³ KOPPI Károly: *Oratio quam viro ratis patriae civibus commemorabili Senior Gedeoni comiti de Ráda*. Pest, 1792.
- ¹²⁴ Szabad fordításban: „Jobb volt nekem az irigység bántásaitól messze lennem, ahol lelkemmindig szabadon, (gondoktól) mentesen volt, mialatt tanulmányaimnak szenteltem magam.” – A latin idézetek fordítását ezúton köszönöm Bencze Ágnesnek.
- ¹²⁵ Magyar nyelvű páholyok megalakulása előtt Ráday e bécsi páholyhoz tartozott és vele együtt olyan neves irodalompartolók, mint Pálffy Károly, Teleki Samu, Prónay László, Esterházy Ferenc. JANCsó Elemér: *A magyar szabadkőművéség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században*. Kolozsvár, 1936, 144.; Mikor Draskowich János megalapította első magyar nyelvű páholyát, 1783-ban Ráday is csatlakozott a budai „Nagyszívűséghez” nevű társasághoz, akik között Kazinczyval közös ismerőseik között ott volt a *Merkur von Ungarn* alapítója, Kovachich Márton György. Miután ez a páholy is feloszlott, Ráday a pozsonyi alapítású „Hallgatagsághoz” tagja lett, majd II. József tiltó rendelete után 1786-tól élete végéig a budai „Első ártatlansághoz” körében működött. ABAFI Lajos: *A szabadkőművéség története Magyarországon*. Budapest, 1900, 158, 165, 262, 264.
- ¹²⁶ Lev. II. 307. szám, 1790. március 25., 53.
- ¹²⁷ Abafi 1900 i. m. 116, 208. – Miskolcon főmestere apósa volt, ki korábban már Kassán is alapított páholyt, az „Égő csipkebokorhoz” néven – AIGNER Lajos: *Kazinczy Ferenc mint szabadkőműves. Emlékbeszéd*. Budapest, 1879.
- ¹²⁸ ABAFI 1900 i. m. 295.
- ¹²⁹ *Magyar Hírmondó*, 1792. szeptember 24., 283; október 9., 552.
- ¹³⁰ D. SZEMZŐ Piroska: *A magyar folyóirat-illusztráció kezdetei*. Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1953. Budapest, 1954, 101–185.
- ¹³¹ Idézi: D. SZEMZŐ 1954 i. m. 105.
- ¹³² „Támadtak ezen századnak végére siető részében, kedves Hazánkban is oly férjfiak, kik haldoklott Nyelvünknek új életre való hozásában [...] is munkálódnak. Mind ezeket már rész szerént a Haza esmeri, s Atyai indulattal öleli. De szükséges, hogy kedves Hazánkban azon része előtt is esmeretessé legyenek, a mely talán még eddig vagy semmit sem, vagy leg-alább igen keveset tudott róllok.” – *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, 1789. december 3., 593.
- ¹³³ KÓKAY 1970 i. m. 121.
- ¹³⁴ A folyóirat képmellékleteinek jegyzéke: BUSA Margit, V.: *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849. A Magyarországon magyar és*

- idegen nyelven megjelent valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája.* (Kézirat gyanánt). Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1986. I/2, 818–832.
- ¹³⁵ *Magyar Hírmondó*, 1792. szeptember 24., 283.
- ¹³⁶ MNM TKCS, ltsz.: 3517; A körirat: LAUR LŐRINZ BARO ORCZY DE EAD S.C.R.M. GEN. CAMP. VIC. PR. ORD. S. STEPH. COMM. – A tábla felirata: „Est aliquiud meriti spatium, quod nulla furentis Invidiae mensura capit.” – Közölve: ALEXOVITS V.: *Halotti beszéd...* Pest, 1789., címkép
- ¹³⁷ *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, 1791. 720.
- ¹³⁸ *Magyar Pantheon*, 325.
- ¹³⁹ *Kazinczy Ferenc Minden Munkáji*. Pest, Trattner, 1815, 5. kötet címlapképe.
- ¹⁴⁰ Megjelent: Gvadányi József: *A világnak közöséges története*. I. kötete, Pozsony, 1796. – TKCS ltsz.: 45.; Barkóczy Ferenc portréja ugyancsak 1815-ben került nyilvánosság elé, de stílusából ítélve az is a kilencvenes években készülhetett.
- ¹⁴¹ Az 1814-ben megjelent I. és IX. kötete vignettáit Güner metszette, de azokkal Kazinczy nagyon elégedetlen volt, így a továbbiakkal Mansfeldet bízta meg, aki mintául a firenzei Uffizi metszeteit használta – Lev. XIII. 3047. szám, 1815 – Sárközynek; CSATKAI 1983 i. m. 67.
- ¹⁴² Lev. X. 2272. szám, 1812. 18. – Báróczy, Révai, Pászthory, Wesselényi és Ráday
- ¹⁴³ Lev. X. 2568. szám, 1814., 171.
- ¹⁴⁴ F. John Kininger rajza nyomán készíti el a portrét – MNM TKCS Ltsz.: 3637.; Kazinczy a neves művészek ellenére sincs megelégedve az arcképpel, túlzottan idealizálnak találja azt: *Kazinczy levelezése: Döbrentének*, 1814., XII. kötet, 154–155; A Révai-büszk szintén pontozó modorú: MNM TKCS Ltsz.: 394.
- ¹⁴⁵ A Tischler-féle Orczy-kép: MNM TKCS Ltsz.: 3527. – *Művészet Magyarországon 1780–1830*. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1980, kat. sz. 74. – PATAKY Dénes: *A magyar rézmetszés története*. Budapest, 1951, 336; A Mansfeld-féle változat: TKCS Ltsz.: 3519.; IV kötet: Cseh János, festette: Dorffmeister 1806
- MNM TKCS Ltsz.: 1039; VI. kötet: Spissich János, festette Kaering – MNM TKCS Ltsz.: 66.45; VII. kötet: Wesselényi Miklós, festette: Wagner; Kis János – festette: Niedermann – MNM TKCS Ltsz.: 318/1950–17.
- ¹⁴⁶ VIII. kötet: Teleki József – festette: Kreutzinger 1791, metszette: Adam, 1791 – MNM Tkcs Ltsz.: 4388.
- ¹⁴⁷ Lev. X. 2272. szám, 1812. 18. o.
- ¹⁴⁸ Lev. V. 1209. szám, 1807., 262.
- ¹⁴⁹ Lev. VI. 1544. szám, 1809.
- ¹⁵⁰ CSATKAI 1983, 51.
- ¹⁵¹ Ráday Gedeon. Nyomt. Rohn és Grund Pesten 1864. Magyar költők arcképei IX. A Koszorú mellé – Koszorú, 1864. I. 26. szám melléklete.
- ¹⁵² A témáról lásd: PORKOLÁB Tibor: „Nagyjainknak pantheonja épül.” *Közösségi emlékezet, panteonizáció, emlékbeszéd*. Anonymus, Miskolc, 2005. RÉVÉSZ Emese: *Virtuális panteonok*. Grafikai arcképcsarnok a 19. századi hazai populáris grafikában. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*. XXXIV. Budapest, 2009, 109–134.
- ¹⁵³ *Arczkép-Album*. Műmelléklet a Hölgyfutárhoz. Pest. Kiadja Számvald Gyula. Ny. Emich Gusztáv. A táblákat rajz. Barabás Miklós. Ny. Reiffenstein és Rösch Bécsben, 1855; *Arczkép-Album*. Műmelléklet a Hölgyfutárhoz. Huszonnégy író- s színész Arczkép-Albuma. Kiadja Tóth Kálmán. Ny. Emich Gusztáv. A táblákat rajz. Barabás Miklós. Ny. Reiffenstein és Rösch Bécsben, 1856.
- ¹⁵⁴ Magyar írók arcképcsarnoka. – Jelezve: Barabás rajzai és Tiegde photographiai képei után köre rajzolta Rohn A. – Nyom. Reiffenstein és Rösch műintézetében Bécsben. – Kiadótulajdonos Vahot Imre.
- ¹⁵⁵ 1857 tavaszától füzetes kiadványként: Magyar Írók arcképei és életrajzai. Első gyűjtem. 40 arcképpel. Pest, 1858. 2. kiadás: 1860.
- ¹⁵⁶ „Heckenast Gusztáv, a magyar irodalom iránti kegyeletének igen szép tanújelét adja azáltal, hogy hazai íróink képeiből jelenleg egy képcsarnokot állít össze, mely célra egyelőre következő irodalmi notabilitásainknak életnagyságu, olajfestésű arcképeit rendelte meg: Bajza, Berezse-

nyi, Kazinczy, Kisfaludy Károly, Kisfaludy Sándor, Kölcsey, Petőfi és Vörösmarty. A négy első már elkészült, s igen sikerült művei Barabásnak; a többi is már munkában van.” – N. n.: *Magyar írók arcképcsarnoka*. Vasárnapi Újság, 1859. május 15., 20. szám.

¹⁵⁷ ZILAHY Károly: *Magyar koszorúsok albuma. Írói élet- és jellemrajzok*. Heckenast, Pest, 1863.; 2. kiadás: Franklin, 1864.

¹⁵⁸ Koszorú 1863–1865 – Magyar költők arcképei. Ny. Rohn és Grund, Pest, 1865. – Az arcképcsarnok szereplői a megjelenés sorrendjében: 1863-ban: I. Zrínyi Miklós. Wiedemann 1652diki eredetije

után. II. Gyöngyösi István. III. Koháry István. IV. Orczy Lőrinc. V. Gvadányi József. VI. Dugonics András. 1864-ben: VII. Zrínyi Miklós. [még egyszer!] VIII. Baróti Szabó Dávid. IX. Ráday Gedeon. X. Virág Benedek. XI. Csokonai Vitéz Mihály. XII. Kisfaludy Sándor. XIII. Kazinczy Ferenc. XIV. Bacsányi János. XV. Berzsenyi Dániel.

¹⁵⁹ Y. *Ráday Gedeon. Kíséretül arcképéhez*. Koszorú, I. félév, 26. szám, június 26., 601–605. – Újra közölve: Uő: Prózai dolgozatai. Írói arcképek. Ráday Gedeon. In: Összes munkái V. kötet, Ráth Mór, Budapest, 1884, 258–268.